Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (9604) Пятница, сентябрь 27, 1974 чыл

1925 чылда үндезилеттинген

Өртээ 2 көп.

ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң Москвада келгени

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааның ёзугаар Венгр Улус Республиканың Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан партия-чазак төлээлери сентябрь 25-те Москвада албанның аян-чоруун кылып келген.

ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ене Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары Карой Немет, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, «Таршадалми семле» журналдың кол редактору Валерия Бенке болгаш өскелер-даа төлээлерниң составында кирип турар.

Янош Кадар-биле кады оон кадайы Мария Кадар база келген.

Венгр Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң туктарын аскан Внуково аэродромунга Социалистиг Венгрияның партия болгаш күрүнениң удуртукчу ажылдакчыларын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, албанның өске-даа кижилери болгаш Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилери барып уткааннар.

Эш Я. Кадарны болгаш оон кадайын В. П. Брежнева база уткаан.

Венгр өңнүктерниң келгенинге холбаштыр Чепсектиг Күштерниң үш хевириниң: чадаг шериглерниң, ужудукчуларның, далайжыларының хүндүлүг таңнылын чыскааган.

Москваның-биле 12.00 шакта реактивтиг лайнер кээп хонгаш, ужуражыышкын кылыр черге чедип келген. Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов болгаш өске-даа совет эштер самолёт чадазынга чоокшулап чеде бергеш, Янош Кадарга, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң өске-даа кежигүннеринден чүректиң ханызындан, акы-дуңма ёзузунуң амыр-мендизин айтырган.

Эргим аалчыларга чечектер база тудускан. Хүндүлел таңнылының начальниги ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң баштыңы Янош Кадарга рапорт берген. Венгр Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне гимннери чаңгыланган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Янош Кадар хүндүлел таңнылының чыскаалын эргип көрген. Найыралдың ажылчы чоннарының аэродромга турган төлээлекчилери эш Янош Кадарга болгаш акы-дуңма Венгрияның өске-даа төлээлекчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип турганнар. Бузулбас совет-венгр найыралга болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязынга алдар кылдыр, акы-дуңма венгр улустуң алдарынга йөрээл салыышкыннары дыңналып турган.

Ужуражыышкынның байырлыг ёзулалы хүндүлел таңнылының чыскаалы-биле доозулган.

Янош Кадар, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүннери, оларны уткаан совет удуртукчулар-биле кады аэродромун мотоциклчилерниң үделгези-биле аалчылар турар черже шорутканнар. Акы-дуңмалышкы ийи чурттуң күрүне туктарын аскан, бузулбас совет-венгр найыралга алдар болдурган кыйтырыгларны бижээн оруктар дургаар эргим венгр өңнүктерге муң-муң москвачылар байыр чедирип турганнар.

НАЙЫРАЛДЫГ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Сентябрь 25-те Кремльге совет-венгр чугаалажыышкыннар эгелээн болгаш ында: совет таладан — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. К. Байбаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ВУР-да элчини В. Я. Павлов; венгр таладан — ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Е. Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары К. Немет, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, «Таршадалми семле» журналдың Кол редактору В. Бенке, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. Хусар, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң даштыкы херектер министри Ф. Пуйя, ВУР-нуң ССРЭ-де элчини Д. Рапаи олар киржип турар.

Ол ышкаш совет таладан чугаалажыышкыннарга киришкеннер — СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. Н. Родионов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң бешки европа килдизиниң эргелекчизи Н. Н. Сикачев; венгр таладан — ВСАП ТК-ның кежигүнү, «Непсабадшаг» солуннуң Кол редактору И. Катона, ВСАП ТК-ның делегей килдизиниң эргелекчизи Я. Берец, ВСАП ТК-ның делегей килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы М. Сюреш, ВСАП ТК-ның агитация болгаш пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Л. Фодор болгаш ВУР-нуң ДХМ-ниң эргелел начальниги И. Тот олар.

Акы-дуңмалышкы найыралдыг, чүректиң ханызындан болгаш бот-боттарын долузу-биле билчириниң байдалынга боол эрткен чугаалажыышкыннар үезинде совет болгаш венгр удуртукчулар СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш ВСАП-тың X съездизиниң салганы коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкуннуң сорулгаларының күүсеттинип турарының дугайында информацияларны солушкан. Талалар совет-венгр харылзааларның бүгү талазы-биле чедиишкинниг хөгжүп турарынга сеткил ханыышкынын илередип, СЭКП биле ВСАП-тың, ССРЭ биле ВУР-нуң аразынга политиктиг болгаш өске-даа талазы-биле акы-дуңма ёзузунуң, калбак кады ажылдажылгазын улам ханыладырының айтырыгларын чугаалажып көргеннер.

Төлээлер хөй талалыг делегей айтырыгларын база чугаалажып көргеннер. Ол үеде социалистиг дем каттыштырылгазын, делегейниң коммунистиг база ажылчы шимчээшкининиң чаңгыс эптиг болгаш сырый каттыжыышкынын улам быжыглаарының эргежиктерин ёзугаар СЭКП биле ВСАП-тың, ССРЭ биле ВУР-нуң аразынга сырый кады ажылдажылганы кылырынче онза кичээнгей салганнар. Ол ышкаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун моон-даа соңгаар улам чавырылдырарының болгаш Европага база бүгү делегейге тайбыңның, айыыл чок чоруктуң быжыг үндезинин тургузарының айтырыгларын база көргеннер.

Чугаалашкан бүгү айтырыглар талазы-биле ийи таланың бодалдарының болгаш туруштарының долузу-биле дүгжүп турары бадыткаттынган.

Чугаалажыышкыннарны амдаа үргүлчүлээр.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Совет чазак сентябрь 25-те Кремльдиң Улуг ордузунга Венгр Улус Республиканың ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан партия-чазак төлээлериниң алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан. Дүштеки шайлалгага ол ышкаш Мария Кадар база олурушкан.

ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүннери өске-даа венгр өңнүктер дүштеки шайлалгага база барганнар.

Совет таладан дүштеки шайлалгага барган эштер Л. И. Брежнев кадайы-биле, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, болгаш албанның өске-даа кижилери барган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Дүштеки шайлалга акы-дуңма ёзузу-биле, чүректиң ханызындан боол эрткен.

(СЭТА).

Совет Тываның 30 чыл оюнга

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

«Шамбалыгның» механизаторлары күскү чер андарылгазынга эрестиг ажылдаан. Кожазы «Тиилелге» совхозтуң механизаторларының эгелээшкинин эдерип, дужут ажаалдазынга ийи хүннүң шалыпчы ээлчээн чоруткан. Ийи хүн үргүлчүлээн күш-ажылчы ээлчегниң түңнелин үндүрген кыска митингиге совхоз директору С. Д. Седен-оол мынча дээн:

— Бо күш-ажылчы ээлчегге 31 комбайнер, 25 чолаачы, 13 тракторист киржип, 1210 гектар черниң тараазын ажааган, азы бир комбайнга 30 гектар онаашкан. 310 гектарга күскү чер андарылгазын чоруткан, азы ДТ-75 трактор бүрүзүнге 24 гектар болган. 968 тонна тарааны шаңнарже дажыглаан.

70 гектар кызыл-тасты дорт кестирген Николай Хомушку, 59—65 гектарның тараазын ажааган Май-оол Ооржак, Деспиг-оол Ооржак олар комбайнерлер ортузунда чарыштың тиилекчилери болган. Хонукта 23—30 гектар күскү чер андарылгазын чоруткан Ипис-оол Ондар, Энгел-оол Ондар, Чамыян Кууляр олар трактористер ортузунда чарышка тиилээннер. А республиканың совхозтар каттыжыышкынының чолаачылары Михаил Черепанов, Юрий Глазырин, Анатолий Релон олар чолаачылар ортузунда чарышка тергиидээннер.

Совхозтуң эң дээре механизаторларынга сыптыг тараадан кылган венокту, хлеб-дусту болгаш Хүндүлел бижиктерни тывыскан. Шамбалыг 8 чыл школазының пионерлери оларны «Хүндүлүг пионерге» хүлээп алганнар.

Күш-ажылчы тиилелге-биле холбаштыр «Шамбалыгның» механизаторларынга СЭКП Таңды райкомунуң секретарылары Г. А. Заркевич, Т. С. Түлүш олар байыр чедирип, күш-ажылчы чедиишкиннерни күзээн.

Совхозта күш-ажылды организастааны эки, изиг чемни комбайнерлерге чедирип берип, машиналарның техниктиг ажаалдазын кыска үеде чорудуп турар.

Совхозтуң ам ажааза чогууру 2165 гектар тараазын 65—70 шак иштинде хүн-дүн дивейн ажылдап тургаш, доозарын «Шамбалыгның» механизаторлары хүлээнген.

ЧУРУКТА: ажыл-агыйның мурнакчы комбайнерлеринге байыр чедиришкини.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Бо чылын республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 536 муң ажыг хойну эдержилгеге киирер болгаш тарып боозадыр ужурлуг. Хой ажылында бо чугула кампания ажыл-агыйларның хөй нуруузунга эрткен чылдаазындан организастыг эгелээн. Оон түңнелинде, сентябрь 20-ге чедир, республикага ниитизи-биле 183.682 баш хойну эдержилгеге киирген болгаш тарып боозаткан. Ол болза, эрткен чылдың бо үезинде турганындан 63,2 муң баш хөй.

Тус-тус районнарда хойну эдержилгеге киирип, тарып боозадып турарының чорудулгазын көргүзерге, бо чылдың сентябрь 20-де хуу-биле мындыг:

Районнар	эдержилгеге киирген болгаш тарып боозатканы	чүгле тарып боозатканы
Мөңгүн-Тайга	18,1	9,8
Барыын-Хемчик	45,3	48,0
Бай-Тайга	47,7	40,0
Өвүр	33,2	38,4
Чөөн-Хемчик	73,8	62,3
Улуг-Хем	71,5	63,4
Таңды	8,3	11,7
Бии-Хем	30,0	40,0
Тожу	35,7	47,5
Каа-Хем	13,3	6,2
Тес-Хем	36,2	62,8
Эрзин	29,5	45,5
Кызыл хоорай Соведи	28,1	10,0
Республика ниитизи-биле	42,1	43,2

Бо чылын хойну тарып боозадырын Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары организастыг эгелээн. Оон түңнелинде, эрткен үениң дургузунда, 1973 чылдың ол үезинде турганынга бодаарга, Улуг-Хемде 4493, Чөөн-Хемчикте — 4307, Тес-Хемде — 2339, Бай-Тайгада — 7844 хойну хөйнү тарып боозаткан.

Ынчалза-даа хой ажылында ол чугула кампанияны Барыын-Хемчик, Өвүр, Эрзин, Каа-Хем районнарының колхозтарында болгаш совхозтарында саададып, харын-даа планының үезиниң кырында туруп турарын айтыр херек. Бир эвес, 1973 чылдың сентябрьның 20-де Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга 14 муң ажыг хойну тарып боозаткан турган болза, бо чылдың ол үезинде 6872 хойну эвээшти, Эрзин районга үш катап эвээшти тарып боозаткан. Бо районнарның хойжулары кышкы үеде чаш хураганнарны азырап доруктурар талазы-биле улуг арга-дуржулгалыг болуп турбуже, хойну эрте тарып боозадырын саададып турар чорук кончуг четпес. Ында ажыл-агыйларның удуртукчулары, зоовет-специалистери хойну тарып боозадырының саадап турарын мал чеминиң чедишпезинге сылдаглап турар. Ол сылдагда база-ла үндезин-барымдаа чок. Чүге дээрге, чазын мал чеминиң курлавыры көвүдевес, харын чогенчиг эвээш арткан, а хойлар аажок арып доруккан турар, ынчангаш кадык-шырак хураган алдынмас болгай. Ону барымдаалааш, хойну эрте кыжын оолдадырын чедип алыры эргежок чугула.

Оон ангыда база бир дүвүренчиг чүве болза, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның колхоз, совхозтары хойну тарып боозадырын организастыг эгелээш, ону эрте-ле «үзүп» эгелээни болур. Ол райоңнарга хойну тарып боозадыр пунктулар ажылдаза чогуур 40—45 хонуктуң орнунга, чүгле 14—21 хонукта ажылдааш, ара соксап турар. Чижээ, Улуг-Хем районда 20 пунктунуң 10-у ажылдаарын соксаткан, а район хойну тарып боозадырының планын чүгле 50 хуу күүсеткен болуп турар. Аңаа чамдык пунктуларга хойну 3—6 хонук, а бир чамдыктарынга 9-даа хонук эрткенде эккеп турар. Кодааларны пунктуларга эккээриниң тодаргай графиги чок. Хойну тарып боозадыры ышкаш мындыг чугула херекке ажыл-агыйжы эвес, контроль чок чорук канчап-даа таарышпас.

Хойну тарып боозадырын Бии-Хем, Таңды райоңнарның ажыл-агыйлары база-ла саададып турар. Тус-тус ажыл-агыйларны алырга, «Халың» колхоз, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы», Тока аттыг совхозтар. Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы хойну тарып боозадырынче ам-даа эгелеп кирбээни элдептиг.

Райкүүскомнарның кедээ ажыл-агый эргелелдери, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери хойнуң тарып боозадылгазын чогуур өйүнде доозар дээш дээштиг хемчеглерни алыр херек.

ЭРЗИНДЕ САГЫШ АМЫР ХӨӨННЕР

«Тувинская правда» биле «Шынның» үнүүшкүннүг редакциязы

Күс чымыштыг ажыл-ишчи хүннерин түңнеп, мурнап турарларны адап, хожудап турарларны тодарадып эгелээн. Ол бир чамдыктарны өөртүп, а бир чамдыктарны хомудадып, олардан четпестерин чайладырын, шалыпкын ажылдаарын негеп турар.

Республиканың статистика эргелелиниң сан-фактыларын ёзугаар алырга, сентябрь ай эрзинчилерге улуг дүвүрээзинни таварыштырган. Районда тараа кезиидези, мал чеминиң белеткели амгы үеде кончуг хожудангай чоруп турар. Ооң-биле кады мал кыштагларының септелгези база багай.

Бо четпестерни дарый чайладырынче районнуң удуртур ажылдакчылары кошкак кичээнгей салып турар дээрзин айтыр херек.

«Тувинская правда» биле «Шынның» үнүүшкүннүг редакциязы Эрзин районнуң колхозтарынга барып, оларның мал кыштаглаашкынынга канчаар белеткенип турарын хынап көрген.

МАЛ ЧЕМИ ЧЕДИШПЕС

— Маңаа Долзат Дандарның аныяк хураганнары кыштаар — деп, «Чаа орук» колхозтуң кол зоотехниги Б. Б. Кунгаа чугаалады.— Көрбес силер бе, кажаа көңгүс чаа.

Кажааны чаа тудуп доосканы илдең. Ында-мында чоңгулар, манзылар-даа көстүп чыдар. Хөй кажаазының артында оваалдыр бөлген сигенни долгандыр кажаалап каан.

— Мында 10 тонна сигенни эккеп дүжүрген чүве — деп, Бадаа Буевич бүзүретти.

Сигенни ылавылап көрдүвүс. Ол черле 10 тонна чедер хире эвес. Канчаар-даа бодап көөрге, ол чүс центнер черле четпес. Кажаада сиген ол хире чедер-даа турган болза, 300 баш аныяк хойга ону канчаар чедиштирерил? Кыштагда бичии сигенден өске кандыг-даа немелде чем аймаа көзүлбеди. Чинрбей, чулуктуг будук-бүрү аймаан аңаа ам-даа сөөртүп дүжүрбээн.

№ 3 хойжу бригаданың төвү кыштагда оваалап каан сиген база-ла хирелиг көстүр. Ону бир эвес кол зоотехниктиң чугаазы-биле алыр болза, 20 тонна чедип турар. Кыштагда ол сигенден өске кандыг-даа мал чеми чок.

Бистиң эргилдир кезип, хынап көрген кыштагларывысты санап көөр болза, чээрби хире чеде бээр. Олар база-ла чаңгыс хепке шаптырган. Оларның чаңгызында-даа арбын сиген чок.

— Кезип, сөөртүп алган сигенивистиң шаа-ла ол-дур — деп, Б. Б. Кунгаа чугаалап турар.— Бо чылын сиген көңгүс үнмээн, ынчангаш мал чеминиң белеткели хирелиг-дир. Ам бистиң кара чаңгыс идегеливис «Тиилелге» совхозтан алыр саваңда болуп турар.

Ол база элдептиг чугаа. «Оларның боттарының саваңы канчап барганыл?» деп айтырыг туруп келир. Колхоз боду бо чылын ийи муң ажыг гектарга тараа культураларын тараан.

— 2300 гектар тараа үнмейн барган, ынчангаш ону үндүр бижип каапкан — деп, «Чаа орук» колхозтуң даргазы В. Д. Хемер-оол чугаалааш,— артып калган ийи чүс гектарны канчап-даа тургаш, кезип алгай бис аан — деп түңнеп кагды.

Бо чылын агаар-бойдустуң берге болганы шынныг. Ынчалза-даа алаак-шынааларда, өзен-эзимнерден үнген сигенни чүве арттырбайн кезип алыр, тараа хоорзунунга хензиг-даа саваң кагбайн сөөртүп алыр херек. Бир эвес агаар-бойдустуң багай болганынче хамык чүвени чая каар болза, ол канчап-даа ажыл-агыйжы эвес чорук боор. Үндүр бижип каапкан тарааны колхоз кезип алгаш, ону мал чеминге чүге ажыглап болбазыл? Ынчаарга «Чаа орук» колхозтуң удуртукчуларының үндүр бижип каапкан тарааже хол деггеш чоорул дээр хөөнү черле шын эвес.

«Чаа орук» колхоз 2056 тонна сиген белеткээр планын ам бо хүннерде чүгле 978 тонна чедирген. Ынчаарга колхозта 30 муң ажыг баш мал кыжын чүнү чиирил? Олар «Тиилелге» совхозтан 90 тонна саваңны сөөртүп алыр-даа болза, мал чеми дөмей-ле чедишпес. Колхоз сөөртүп эккеп алыр саваңын хоолулуг өске мал чемнери-биле холуй хайындырып белеткеп алгаш, малга бээриниң дугайын бодавайн-даа турар. Ооң уламындан саваң болгаш өске-даа мал чемнери хайындырар черлер кылдынмаан.

Эрзин районнуң өске ажыл-агыйларында байдал кандыгыл? Оларда байдал база-ла дүвүрээзинниг. «Мөрен» колхозта мал чемин багай белеткеп турар. Харын-даа колхоз даргазы М. А. Савыта: «Бистиң хойларывыс соок кышты тоовас, чер оъттап чыл ажа бээр чүве» — деп шөлээн чугаалап турар.

Ындыг чүве кайын турар. Малды кыжын сиген-биле чемгерер болгай. Колхоз ам чүгле 953 тонна сиген, 800 тонна силос белеткеп алган. Колхозтуң силос салыкчылары кукуруза силостаарының технологиязын сагываан. Үнегей деп черде силостаан кукурузаны кижи көргеш, кайгай бээр. Кукурузаны аңаа-ла чер кырынга оваалааш, ооң кырындан «аза бөргү-биле» базырып каан. Хайыраан силос ам ирип, чыдып эгелээн.

«Мөрен» колхозтуң чамдык кыштагларында мынчага чедир тудум сиген чок. Колхозтуң удуртукчулары минералдыг немелде чемнер белеткеп алыр дугайын база бодавайн турар.

Ленин аттыг колхоз мал чеми белеткээриниң талазы-биле үстүнде колхозтардан дээредевес.

Медээ ёзугаар алырга, Эрзин районнуң ажыл-агыйлары үш муң тонна сигенни белеткеп алган боор турар. Ону бир эвес херек кырында хынап көөр болза, ол хире четпес.

СОҢГАЛАРЫ-ДАА, ХААЛГАЛАРЫ-ДАА ЧОК

Эрзинниң колхозтарының кыштагларын эргилдир кезип тургаш, соңгалары шилдеттинмээн, хаалгалары кылдынмаан кажааларны, бажыңнарны хөйү-биле көрдүвүс. Ол бүгү тус-тус ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң ажыл-агыйжы эвес чоруун херечилеп турган.

— Септелге кылыр кижилер чедишпес, тудуг материалдары база чок — деп, ол черлерде сылдаглап турар.

Бо чугаага кижи бүзүрээри берге. Бир эвес ажылды таптыг организастаар чүве болза, кажаалар септелгезин шагда-ла доозуп алыр арга турган. Ону мындыг чижектерден безин көрүп болур. Чамдык кыштагларда манзыларны, хыртыңнарны сөөртүп эккеп каан хевээр ажыглал чок чыткылаар.

«Мөрен» колхозтуң № 2 хойжу бригадазының кыштагларының хөй кезиинде кажааларының адаанда көржеңнери мынчага чедир хоорттунмаан. Чамдык кажааларның хапалары, дээвири аңгак, шаараш, ам-даа чылыглаттынмаан.

Дуржулгалыг хойжу Ынаалай Чамзырынның кыштаанга чеде бергеи бис. Хойжунуң ажыл-ишчи бүдүжүнге кижи өөрүвес аргажок болду. Ол кыштаан шагда-ла септеп доозупкан. Ооң кодааны безин шылавас болган, арыг-силиг. «Мөрен» колхозтуң хойжулары оон үлегер алыр болза эки.

— Кажаалар чүге септеттинмейн турарыл? — деп, айтырыгга «Мөрен» колхозтуң зоотехниги Д. Б. Оюн хамык хойжулар сиген кезиндезинде ажылдап турар деп тайылбырлаан.

Ол-ла колхозтуң № 1 хойжу бригадазының кыштааның төвүнде байдал база дүвүренчиг. Ында чурттаар бажыңнарының соңгалары шилдеттинмээн, печкалары бузук хевээр. Зооветеринария пунктузунда печка, шала-даа чок. Бо бүгүнү зоотехник боду көргеш, чүнү-даа чугаалаар харык чок болган.

Малга база-ла кичээнгей, хайгаарал херек. Ынчаарга «Чаа орук», «Мөрен» колхозтарның кыштагларын кижи көргеш, кайгап каар. Фермаларның инек кажаалары септеттинмээн. Саанчыларның чурттаар бажыңнары оон көжүп чоруткан хевээр артын калгылаан. Печкалар буступ кээп дүшкүлээн, соңгалар шилдерин буза шапкылап каан. «Мөрен» колхозта тудуп турар инек кажаазын ара каапкан.

Мал кыштагларының септелгезинде чеже кижилер ажылдап турарыл дээрзин үргүлчү айтырып келдивис. Аңаа кым-даа тодаргай харыы берип шыдавас болган.

«ХАР-ЛА БАР БОЛЗА, ХОЙЛАР АЖЫРБАС»

Суг айтырыы Эрзинде эң-эң. Кыжын малды суггарары нарын айтырыгларның бирээ-аңаа эң берге болуп турар.

Хамык ужур кудуктарда, суг сөөртүр машиналарда эвес, а мал суггарар, суг кудар коошпалар, улуг доскаарлар чок болуп турарында.

Ленин аттыг колхозта суг сөөртүр чеди машина бар. Ынчаарга бөгүн оларның чүгле чаңгызы ажылдап турар. Үш машина үрелген, септеттинмейн турар, арткан үш машина-биле чүък сөөртүп эгелээн.

«Мөрен» колхозтуң суг сөөртүр алды машиназының чүгле ийизи ажылдап турар. «Чаа орук» колхозта суг сөөртүр ийи машинаны ам-даа септеп дооспаан.

Районда 37 кудуктар долузу-биле ажыглаттынмайн турар. «Чаа орук» колхозта алды кудук, «Мөренде» — дөрт кудук ажыглалдан үнген. Чылдагааны чүдел?

— Чамдык кудуктарны эде кылыр, оларны ам-даа хандыр казар ужурлуг чүве-дир ийин — деп, «Чаа орук» колхозтуң даргазы Владимир Думатович Хемер-оол шөлээн чугаалап орар.

Ынчаарга Кедээ ажыл-агый министерствозунуң тускай эртемниглериниң ол кудуктар дугайында хомудалы улуг. Олар «Чаа орук» колхозта кудуктарны ажыл-агыйжы эвес ажыглап турарын чугаалап турар. Чижээ № 3 хойжу бригадада кудук бар. Ында суг сордурар насостуң моторун мынчага чедир бетоннаан дөжекке быжыглаваан, ооң ременин үзүп каан. Улуг өртектиг эт турар ол бажыңда шооча безин чок. Ол хөй нуруузунда-ла моторист чок ээн турар. Ынчангаш ам үрелип тетчеглеттинип эгелээн.

Ол ышкаш «Мөрен» колхозтуң Сээскениниг Оорга деп черде кудуктуң ажыглалы база багай. Суг сордурар насостуң чаа моторун камнавайн турар. Аңаа сугну чогуур деңнелинге чедир кудуп албайн ажылдадып келгенинден изип турар апарган.

Районнуң ажыл-агый бүрүзүнде 50-ден 70 чедир кыштаглар бар. Олар бот-боттарындан ырак турар. Ол хирезинде 3-4 кыштаг мал суггарар чаңгыс доскаарлыг болуп турарын кижи кайгаар. Ол хирезинде-ле колхоз даргалары чагыткан доскаарларының кажан чедип келирин далаш чок манап олурар. «Мөрен» колхозтуң даргазы мал суггарар 20 оңгачалар кылыр демир четчир, ам оларны кылып турар дээрзин биске бүзүреткен. А херек кырында хынап көөрүвүске, оларның чаңгызын-даа кылбаан болган. Ол ышкаш «Чаа орук» колхоз кыштаглар чанынга суг кудар оңгарлар тургузарынче ам-даа кирбээн.

Кыштаглаашкынны эки эртирери четчир санныг мал чемин белеткээнинден, кажааларны эки септээнинден, кыштаг бүрүзүн суг-биле хандырарындан кол хамааржыр. Ынчангаш Эрзин районнуң партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнарының ажылдакчылары арткан үеде бо чугула айтырыгларже кол кичээнгейни салып, кыштаглаашкынны организастыг эгелээриче бүгү-ле күштү мобилизастаары негеттинип турар.

И. РАСЕНИК.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫНЫНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Бүдүрүлге күчүлерин болгаш кол фондуларны тургузуп турар капитал тудуг амгы үеде бистиң чурттуң улус ажыл-агыйының чугула адырларының бирээзи болуп турар. Капитал тудугнуң хемчээлинден болгаш деңнелинден улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларының хөгжүлдези дорт хамаарылгалыг. Ооң хемчээли бисте дыка улуг болгаш чыл санында улам өзүп турар. Ол адыр бистиң республикада шыырак хөгжүп орар. Сөөлгү он чылда Тываның улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыны үш ажыг катап өскен.

Капитал тудугнуң соксаал чок өзүп турар хемчээли материалдыг чаагай чүүлдерни бүдүрериниң темпизиниң бедик деңнелдиг болур чорудунга шиитпирлиг ужур-дузалыг. Ол капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидерин негеп турар. Ол айтырыгны шиитпирлээри объектилерни тударының болгаш оларны ажыглалга кииреринин хуусаазын кызырары, оларның төлевилеттинген күчүзүн шиңгээдип алыры, тудугнуң сметада көрдүнген бот-үнезин чиигедири, төлевилел-смета херээн экижидери дээн чергелиг, дыка хөй чүүлдерден хамааржыр.

Бүдүрүлге, культура-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни болгаш чуртталга бажыңнарын тудар хуусаазының негелделеринге дүүшкен нормаларны ССРЭ-ниң Күрүне тудуу ажылдап кылгаш, бадылаан. Ол нормаларга үндезилээш ук объектилерни тударының чылдар дайы-биле капитал салыышкынның планнаар.

Тудугну чорудар ужурлуг хуусааны сагыыры акша-хөреңги, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны ажыглалга кирер объектилерже мөөңнээринге, оларны быдарадырын эвээжедиринге, тудугларның доозулбайн саадаарын болдурбазынга ажыктыг. Бо негелделерни бистиң республиканың тудуг организациялары болган чок-ла сагывайн баар таварылгалар бар.

Капитал тудугнуң чагыкчызы-даа, ону боттандырып турар керээлиг тудуг организациязы-даа объектилерни тудар хуусаазының нормазын барымдаалавас, капитал салыышкынның планнап тура безин хөй санныг тудугларга материалдыг, күш-ажылчы болгаш акша-хөреңги курлавырларын быдарады бээр таварылгалар бар.

Кызылда ыяш дилер болгаш ажылдап кылыр комбинатты норма ёзугаар үш чыл тудар ужурлуг турган. Ону тударынга капитал салыышкын планнаарда баштайгы чылында сметалыг өртектиң 20 хуузун, ийиги чылында — 60 хуузун болгаш үшкү чылында — 20 хуузун көрген турган. Ындыг турбуже капитал салыышкынның планнаарының чурумун үрээниниң болгаш тудугнуң хуусаазын узамдыктырганының уржуундан ол тудугну ам 5 чыл чорудуп турар. Ыяш дилер, ажылдап кылыр комбинат мынчага ажыглалга кирбээн. Ол бүдүрүлгениң тудуунуң хожудаанынга эки шынарлыг төлевилел-смета документилери-биле болгаш эргежок чугула дериглер-биле тудугну чогуур өйүнде хандырбаан чагыкчы — Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели хөй нуруузунда буруулуг болуп турар. Төлевилел-смета документилериниң кудушынарлыг болганын тудугнуң мурнунда бадылаан смета өртээ ооң доостур үезинде 731,8 муң рубль чедир өскени тодаргай херечилеп турар.

Чадаана хоорайда Культура бажыңының тудуу дыка саадаан. Норма ёзугаар ындыг объектини тударының хуусаазы 2 чыл. Смета өртээ 683,8 муң рубль, ук тудугга республиканың Күрпланы эрткен үш чыл дургузунда 254,7 муң рубльди үндүрген болгаш ол тудугну керээлиг, көжүп чоруур № 463 мехколонна бүрүн шиңгээдип алган, а бо чылын ук объектини тударынга чүгле 95 муң рубль капитал салыышкыны көрдүнген. Культура бажыңын тударынга капитал салыышкынның шак ынчаар планнаар болза, ону тудары 10 чыл шөйүп келир апаар ышкажыл. Республиканың Күрпланы капитал салыышкынның шак ынчаар быдарадыр практикадан уштунуп, 1975 чылдың планынга Чадаанада Культура бажыңының ажыглалга кирерин көөрү чугула.

Бүдүрүлге объектилерин тудар хуусааның нормазын колдуунда-ла 2,5—3 катап, а чуртталга бажыңнарының 2 катап ажыр кылыр чорук бар. Ол бүгү улус ажыл-агыйынга улуг каражаны чедирип турар. Объектилерни тударының хуусаазын чүгле чаңгыс чыл узадыры соң смета өртээн 10 хуу улгаттырарынга чедирер болгаш доозулбас тудугларның санын улам көвүдедип турар. А доозулбаан тудугларга акша-хөреңги чардыктырар чоруктан республиканың улус ажыл-агыйы чыл санында-ла 500—600 муң рубльди үндүрер ужурга таваржып турар.

Тудугну чорудар хуусааның нормазын үрей бээр чоруктарга республиканың керээлиг тудуг организациялары — «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» база дыка буруулуг. Олар объектилерни ажыглалга дужаарының хуусаазын болган чок-ла үзер, хөй санныг объектилерге материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны быдарадып чарыгдап турар.

Чижээ, «Кызыл тудуг» эргелели-биле керээ ёзугаар ажылдап турар организациялар 120 квартиралыг хөй каъттыг бажыңны норма ёзугаар 11 айда тудар турда, херек кырында 2—2,5 чылда тудуп турар, а көдээ тудугжулар 2 квартиралыг чуртталга бажыңын норма ёзугаар 45 хүнде тудар тургаш, 4—6 ай узамдыктырып турар. Ажыглалга кирер объектилерге материалдыг база күш-ажылчы курлавырларны мөөңнеп алган таварылгада республиканың тудугжулары тудугнуң нормалыг хуусаазын харын-даа кызырып болур аргалыг чамдык объектилерде мурнакчы бригадаларның дуржулгазы бадыткап турар.

Капитал салыышкынының ажыктыын бедидери төлевилел смета документилериниң өй-шаанда шынарлыг белеткээринден дыка хамааржыр. Керээлиг организация келир чылдың планынга киирип алыр кылдыр чагыкчы төлевилел-смета документилерин, оларның шынарын хынап, баш удур көргеш, сентябрь 1-ге чедир хүлээдип бээр хүлээлгелиин амгы үеде күштүг болуп турар дүрүмде айыткан. Ындыг турбуже практика кырында ол дүрүм болган чок-ла сагыттынмайн баар. Чагыкчылар керээлиг организацияларга документилерин өй-шаанда дужаавас болгаш ооң шынарын хынап көрбес. 1974 чылдың капитал салыышкын планынга Хову-Аксының ажылчын суурунда дааранылга фабриказының тудуун, 500 олуттуг столовая-ны, 632 орунннуг общежитиени болгаш Кызыл хоорайда 129 квартиралыг бажыңны төлевилел-смета документилери чок-ка киирген уржуу-биле ук объектилерин акшаландырарын белеткээри болгаш тудуп эгелээри саадаан. Тыва электри четкизи төлевилелди шиитпирлеп тура база сметага кылган чазыглерының түңнелинде Кызыл ЦЭС-тиң чылыдылга четкилиг IV ээлчээнде каттышкан смета — сан-хөөлүг санаашкыннарын эде көрген, а ол хиреде ону катап эде бадыладырын саадатканының хараазындан амгы үеде ол тудугда чамдык объектилерниң смета ёзугаар лимидин ажыглап каапканы илерээн. Ол чорук керээ ёзугаар ажылдап турар «Кызыл ЦЭС-тудуг» эргелелиниң сан-хөөзүнге багай салдарны чедирип турар. Электри четкизиниң удуртулгазы ук тудугнуң смета-сан-хөө санаашкыннарын эде бадыладырының талазы-биле шалыпкын хемчеглерни алыры чугула.

Чагыкчыларның талазындан төлевилел-смета документилериниң шынарын контрольдавас чорук объектилерниң смета өртээн улгаттырарынга чедирип турар. Далган дээрбелээр комбинаттың смета ёзугаар өртээ 319,4 муң, бажың ханазының материалдарын кылыр заводтуң—641 муң рубльге аартаан. Ол чорук чүгле ындыг документилерге бөлдүнген частырыглардан үнген. Чагыкчының төлевилел организациязындан төлевилел-смета документилерин хүлээп алырда харыысалга чок болуп турарының херечизи-дир. Ук организациялар чагыкчы эки шынарлыг документилерни негээр хүлээлгелиг. Ындыг документилерни Кызылдың комплекстиг төлевилел килдизи, «Сельхозтехниканың» төлевилел конторазы болгаш өске-даа организациялар багай шынарлыг кылдыр белеткеп турар.

Капитал салыышкынының ажыктыын бедидери тудуг организацияларының материалдыг, күш-ажыл курлавырларын болгаш акша-хөреңгини кээмналгалыг-ажыглап турарындан, оларның орулгалыг ажылдаарындан дыка хамааржыр. Оларның дыка хөйүнде тудугнуң хуусаазын үрээр, ажыглалга кирерин саададыр, үрей болгаш эде кылыышкыннар чорудар, тудуг материалдарын чарыгдаар нормазын үрээр таварылгалар бар. Ооң уржуу-биле материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгини артыр чарыгдаар ужурга таваржып турар.

Чижээ, «Тыва тудуг» трест 1974 чылдың баштайгы чартылыңда безин ажылдың бот-үнезин 90 муң рубльге аартаткан, ынчангаш орулга киирип алырының планын 93 муң рубльге чедир күүсетпээн. № 62, 463 мехколонналар ажылдың бот-үнезин 125 муң рубльге аартадып, 3 муң рубль орулгалыг ажылдаарының орнунга 48 муң рубль карылгалыг болган. План күүсетпейн, ажылдың бот-үнезин аартатканының уржуу-биле ук мехколонналарда сан талазы-биле берге байдал тургустунуп, материал-биле хандырып турар черлерге болгаш керээлиг организацияларның кылган ажылдары дээш төлевирин үргүлчү дуглап чадап келген. № 463 КМК 6 айларда бот-үнезин 36 муң рубльге аартаткан, пландан ажыр 78 муң рубль карылгалыг болган.

Бистиң республикада тудуг организацияларының хөй кезии орулгалыг ажылдап турар апарган. «Кызыл тудуг», «Кызыл ЦЭС-тудуг», № 1 оруктудуг эргелелдери, № 957, 958 КМК-лар дээш оон-даа өскелерни аңаа хамаарыштырып болур. Ынчангаш тудуг бүдүрүлгезиниң орулгалыг болур чоруун бедидериниң аргалары бүгү тудуг организацияларында бар. Чүгле борта экономиктиг ажылдың деңнелин бедидери чугула. Экономистер чүгле план тургузары-биле болгаш отчёт кылырда чурагайлар чыырынга өйлешпейн, ажыл-херекти ханы анализтеп, экономика талазы-биле ажыктыг чүү барыл, чүү шаптыктыг болуп турарыл, ажылды канчаар организастаза чогуурул дээрзин ылап анализтээр херек. Тудуг организациязы бүрүзүнге чүгле инженер-техниктиг ажылдакчылар эвес, а ажылчыннарның аразынга экономиктиг өөредилгени организастаары чугула.

Капитал салыышкынының ажыктыын бедидериниң арга-курлавырлары бисте хөй. Оларны дилеп тывар, бүрүн ажыглаары дээрге капитал тудугну дүргедедиринге, объектилерни ажыглалга кииреринге, а ооң ачызында оларны тударынга кирген рубль бүрүзүнүң ажыын дүрген-не алырынга улуг ужур-дузалыг. Үениң негелдези-даа ындыг.

П. КИРДЕЕВ,
ССРЭ-ниң Тудуг банкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи.

РЕКОМЕНДАЦИЯ БЕРГЕН

Баткар Белек-оолдуң намдары допчу: 23 харлыг, ортумак эртемниг, шеригге чораан, ам чолаачы. Ынчалза-даа бо аныяк оолдуң ажылының дугайында хөйну чугаалап болур. Ол Совет Армияның хүрээлеңинден ээп келгеш-ле, өскен-төрээн колхозу «Чодураага» ажылдай берген. Оон бээр ооң ады колхозтуң хоочун-даа, аныяк-даа мурнакчыларының аразында кирип турар. Онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыы, кызымаа, машиназын ыяк билири, эш-өөрүнге ээлдээ—ооң кол мөзү-шынарлары ол. Ындыг болганда Белек-оолдуң ажылының бедик көргүзүглеринде кижи элдепсинер чүве чок. Эрткен чылын ол планындан ажыр 30.8 муң тонна-километр ажыл кылган азы план күүселдези 173 хуу болган. А бо чылгы планын аныяк чолаачы база күүседир чыгай берген. Ооң машиназы чеди ай иштинде 1630 тонна чүъкту сөөртген. Ол үеде 613 литр кывар чүүл камнаттынган.

«Кижи болуру чажындан...» дижир бис. Маңаа өг-бүлениң киржилгези улуг. Белек-оолдуң авазы — Чедей Хурагандаевна колхозтуң хоочун болгаш мурнакчы саанчызы. Адазы Чооду Намчакович бодуун кадарчыдаң инек бригадазының удуртукчузунга чедир депшээн. Ооң харылап турары Хараал-Тей сүт-бараан фермазы — районда эң дээре ферма. Бригадир—СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү. Мындыг, күш-ажылга ынак, чонунга хүндүлүг ада-иениң оглу мурнакчы болур-даа ужурлуг.

Белек-оол колхозта комсомол комитединиң кежигүнү. Ооң бир онзагай чүүлү —спортка ынаа. Ылаңгыя тыва хүрешке. Колхозунга, район төвүнге болган хүрештерге шуглуп-даа турду.

Районнуң комсомол организациязы бодунуң хүрээлениниң иштинден партия кежигүнүнге төлептиглерниң бирээзи деп көргеш, Баткар Белек-оолга СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирер рекомендацияны берген.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
Тес-Хем район.

Совет Тываның 30 чылынга

АМЫДЫРАЛ БАЙЛАК-ЧААГАЙ

Ийи өг-бүле чурттаар үлегерлиг бажың. Эжик аксында улуг кладовка. Бажыңның өрээлдериниң делгеми, чылыы, чырыы болгаш арыг-силии аажок. Чем кылыр өрээлде газ-суугу, дөрде телевизор дээш чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ужен чыл мурнунда Тывага көстүп көрбээн, сураа безин дыңналбаан эт-сеп болгаш хеп аймаа мында хөй болду. Дуу ол хеп чуур машина азы мыя бо транзисторлуг приёмник-даа дижик, олар туржук болон плащ, резинниг часка-кедер безин ынчан чок турган болгай. Ол үе-шагны болгаш амгы чедиишкиннерни бажыңның ээлери-биле чугаалажып, шайлап каап, телевизорну көөр ор бис.

Мээң хөөрежип олурарым өг-бүлемниң ээлери — малчын улус. Оларның бо бажыңы суурда-даа эвес, бригада төвүнде-даа эвес, а малчынның бодунуң кыштаанда. Ындыг болганда ужен чыл дургузунда бистиң Тывага болган чаарттылганы тоолзуг деп болур-дур. Шынап-ла, дөртен чылдарның эгезинде бистиң кайывыска-даа «мурнунда хаар-жакче көрүп алгаш орарынга делегейде болуушкуннар аңаа көстүп кээр» азы «мыя бо ожукка сереңгиден шаккаш тудувут, оон шайын доораан хайны бээр» дээр болза, бүзүревес турган. А ам Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачызында мындыг аас-кежиктиг апарган чон бис.

Кыштагда хирезинде хоорай бажыңнарындан ылгал чок бо бажыңның ээзи— Таңдыда Салчак Тока аттыг совхозтуң хойжузу Уиң-оол Андреевич Бавун-оол. Оон кыштаа Чинге-Шаңган-Аксында, совхоз төвүнден он беш километр черде.

— 1944 чылда он чедилиг мен. «Тыва ССРЭ-ге каттышкан, чаңгыс күрүне болгандыр» деп чугааны ынчан дыңнаан мен. Бирээде, бистиң Элегес, Сут-Бажы бо мынчаар орус чон шаглан бээр чурттап келген, ийиде, ак дээрбечи генерал Бакичиниң Сергей Кочетовтуң шериниң чылча шапкан чери база бо болганда, ийи чоннуң найыралы черле быжыг турган. Ынчангаш Тываның Совет Эвилелинге каттышканы, шынап-ла, улуг өөрүшкү болгаш байырлал болган — деп, Уиң-оол Андреевич ол үени сактып ор.

Ол улуг болуушкун Уиң-оолдуң болгаш өске-даа улустуң сагыжынга кажан-даа уттунмас өөрүшкү болуп арткан. Быдаргай ажылзыг чурттап чораан кижилерге ол болуушкуннуң ындыг болуру-даа чөп. Чүге дээрге, оларга улуг, кечам тапаа тарып, сиген-ширбиин белеткеп алыры безин берге турган болгай. Шак ол үеден бээр кижи бүрүзүнүң оруу делгем, херээ ажык апарган.

УИН-ООЛДУҢ ада-иези үргүлчү-ле мал малдап чораан. Ийи оглунуң болгаш чаңгыс кызының улуу-ла Уиң-оол, баштай-ла дуза чедирер кижизи ол боорга, бичиизинден-не ажылга өөредип, боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып, чагыг-сөзүн берип келген. Оон уламындан ол ажыл-иштиң чажыттарын эрте шиңгээдип алган. Он сес харлыында-ла Эми алдын уургайы, Тере-Хөл кожуунун ынчаар шанактыг аъттыг чиш тээп турар апарган. Тос-тостуң соогунда тайга-каскак аразы-биле Сарыг-Септен Күңгүртүгге 18 хонукта чедип турган.

Күш-ажыл кижини чемгерер, хепкерер болгаш ат-алдарга чедирер. Ол дугайын ада-иези уругларынга, ылаңгыя улуг оглунга, үргүлчү-ле чагып чораан. Кырганнар ам безин ындыглар: «Сигениң четчир бе, кажааң чылыг бе? Хоюң деңгели кандыг-дыр?» деп, сагыш човаан орар. Кижи бодунуң төлүн чеже-даа харлыынга чедир сургаар деп чүве ол-дур: өзүп кээрге-даа, чаш ышкаш сагындырар.

Уиң-оол Андреевич Бавун-оол ам — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны. Оон кызымак чоруу, бергелерге торлуш дивес чаңчылы, эрези база кежээзи болгаш бүдүрген ижи ону ол хире улуг алдарга чедирген. Советтер чуртунуң хамаатызының кежик-чолу ол-дур. Ону Совет чазак Ленинчи юбилей болгаш Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң медальдары-биле, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле база шаңнаан. Таңдының ажылчы чону аңаа улуг бүзүрелди көргүзүп, ону район Советиниң депутадынга соңгаан. Ол идегелди Уиң-оол бодунуң ажыл-херээ-биле бадыткап турар. Ооң район Советиниң сессияларының ажылынга идепкейлиг киржири, чонунуң киирген чагыгларының күүселдези дээш шудургу ажылдаары база соңгукчуларынга отчёдун чогуур үезинде бээри чаңчыл апарган. Оон-биле чергелештир партийжи даалгаларны база хажык чок күүседип турар. Совхозтуң активчи агитаторларының бирээзи.

— Дөрт чүзүн малдың дегерезин малдап келдим. Теве база кадарып чордум. Оларның черле кайызын багай дээр, ынчалза-даа хой ажылынга чурттталгамның үштүн бир кезиин бердим — деп, Маадырывыс чугаалап орду. Оон санап көөрүвүске хой хүлээп алгандан бээр он алды чыл болган болду. Ол үениң дургузунда нуруглайында Сарыг-Баалык, Чинге-Шаңган-Аксы бо мынчаар чурттап келген. Ынчангаш ол черниң агаар-бойдузун, оът-сигенин пат-ла билир апарган. Бичии кедээрлээрге тайга, ишкээрлээрге хову, хем кыдыынче кирерге шынаа хевирлиг болгаш, мында агыдан эгелээш кулчага чедир кандыг-даа оът бар. Аңаа таарыштыр кадарарга, малдың деңгел кирери аажок.

АЛДАРЛЫГ малчын улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле сес-ки беш чыл планын күүседиринге идепкейлиг кирипкен. Ол ынчан чылдың-на төрүүр чүс хойга онаштыр 115—123 хураганны доруктуруп, хой бүрүзүнден 3,7—4,2 килограмм дүктү кыргып ап келген. Бо чылын ол төрүүр чүс хойга онаштыр 115 хураганны, хойдан-на 3 килограмм 800 грамм дүктү алган. База-ла багай эвес көргүзүг. Ынчалза-даа ооң ол-ла совхозта чаржып турар эжи Көржең-оол Санаа төрүүр чүс хой бүрүзүнден-не 120 хураганны, 4,4 килограмм дүктү хой сайындан-на алган. Аңаа чугаалаарга-ла 5 хураган, 600 грамм дүк, а херек кырында 30 ажыг баш мал, эвээш эвес орулга-дыр. Чарыштың ачызы ол.

Социалистиг чарыш бистиң республиканың хойжуларында мал бажын өстүрериниң болгаш ооң продуктулуун бедидериниң талазы-биле массалыг шимчээшкин болу берген. Ам мында чүс-чүс хойжулар хаара туттунган. Ооң уламындан бо чылын төрүүр чүс хойга онаштыр 100-тен эвээш эвес чаш төл алган малчыннарның саны 200 чедип турар. Совет Тываның байырлалынга күш-ажылчы белек бо-дур.

Салчак Тока аттыг совхоз Тывада коллективтиг ажыл-агыйларның эң-не баштайгызы. Ол үндезилеттинген үезинден бээр шээр малды өстүрер талазы-биле кол ажыл-агыйларның бирээзи болуп келген. Ында Чал-Кежиг салбырының зоотехниги Павел Васильевтен эгелээш, совхозтуң директору Фатима Зверевага чедир хой ажылынга мергежээн хоочун тускай эртемниглер ажылдап турар.

Ук совхозта хойнуң уксаажыдылгазы республиканың өске колхозтарындан болгаш совхозтарындан бедик деңнелде. Ынчангаш аңаа чылдың-на чайның эгезинде бүдүрүкчү кошкарларның аукционун (делгеп, садарын) организастаары чаңчыл апарган. Бо дээрге Совет Тываның хөгжүлдезиниң база бир барымдаазыдыр.

Совхозтуң хоюнуң саны 40 муң чыгап турар. Оон бо тодарадыкчы чылдың эрткен айларының дургузунда төрүүр чүс хойга онаштыр 82 хураган алдынган. Күрүнеге 1310 центнер дүк садар планныг онаалга 104,8 хуу күүсеттинген. Бо чурагайлар байырлалга чедир оон-даа улгадыр.

ТЕЛЕВИЗОР көрүп ора, өг-бүлениң ажыл-ижи-биле чергелештир амыдырал-чурттталгазын, ажы-төлүн база сонуургап көрдүм. Володязы дөрт. Любазы тос класста болду. Кайызы-даа кежээ, өөредилгезинге кызымак, хөй-ниитичи. Люба совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазынга ажылдап чайлаан. Ол өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының республика слёдунга киришкеш, инек саар талазы-биле бедик мергежилдиин көргүзүп, шаңналга четкен.

Өг-бүлениң херээжен ээзи Солдат Чечековна бодунуң улуг уруу Галяның дугайын база өөрүшкү-биле чугаалап ор. Ажыл дээнде карак кызыл кижи дидир. Оозу ам өглүг-баштыг, ынчалза-даа ада-иезинге бо-ла дузалажып чедип келир: хой кыргыжар, чугжур, кадаржыр дээш. Галяның кылбас-ла чүвези чок. Хойну тарып боозадырынга ооң мергежээнин, кыстың ажылының түңнели херечилеп турар.

Уругларны күш-ажылга ынак кылдыр ада-ие кижизиткен болбайн аан. Күш-ажылды болгаш күш-ажылдың кижилерин хүндүлээр, кандыг-даа ажылдан чалданмас кылдыр оларны школа база өөреткен.

Совхоз сөөлгү чылдарда хойжуларның хууда амыдыралынче улуг кичээнгей салып турар апарган. Дыка хөй малчыннар суурда-даа, кыштаанда-даа бажыңнарлыг. Ээлчеглиг калатче шилчииринин талазы-биле көржең-оолдаар деп шимчээшкиннин моон эгелээни база таварылга эвес.

Уиң-оол бодунуң дузалакчы кадарчызы Оюн Делбиң-оол-биле ээлчежип турар. А сезоннуг ажылдар үезинде сакманчыктерни болгаш хой кыргыкчыларын совхозтуң дирекциязы, партия болгаш комсомол организациялары чорудуп бээр. Автолавка болгаш лекция-биле база-ла хойжуларны бир дугаарында хандырар. Бо хемчеглер хойжу кижиге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган. Мындыг чаагай амыдыралга кижи өөрүвес арга чок.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ЧУРУКТА: У. БАВУН-ООЛ.
Авторнуң фотозу.

ТУКТУ САЛБАС БИС

Ак-Эрик суурда херээженнер чөвүлели чоокта агитквартиралар ажылынга бараалгаткан кежээни организастап эрттирген. Аңаа херээженнерниң кылган ажылының делгелгези база болган.

Суурда партия организациязының удуртулгазы-биле ээлээн ажылдарны ук херээженнер чөвүлели кылып чоруткан. Хой кыргылдазы, школа болгаш ясли септелгези, мал чеминиң белеткели, суур чаагайжыдылгазы чергелиг ажылдарга херээженнер идепкейлиг киржип келген. Арыг-шеверни сагыырындан эгелээш концерт белеткелиинге чедир культура амыдыралының деңнелин бедидерин база-ла олар холга алган турган. Оон түңнелинде социалистиг чарыштың бирги черин «Хүлүмзүрүг» агитквартира алган.

«Хүлүмзүрүг» агитквартиразы оон үндезилеттингенинден бээр колхозчу Анай Чыпсынак удуртуп келген. Баштайгы үезинде ооң ажылы өске агитквартиралардан дээредевес турган. Илереттинген четпестерни чайладып, чамдык айтырыгларны хурал-суглаага чугаалажып, бажыңнар ээлеринге берген даалгаларның күүселдезин хынап тургаш, чединишкиннерни болгаш дуржулганы чедип ап, мурнакчыларның одуруунга кирген. Бо удаада ол агитквартиралар аразынга шилчип чоруур кызыл тукчугашты чаалап алган.

Бызаакай Көктүң даргалаазы № 4 агитквартираның ажылы база эки. Моон онзагай чүвези—мында аныяк өг-бүлелерниң хөйү. Клуб ажылдакчызы С. Алдын-оол, башкы О. Балчыт, школа ажылчыны Ч. Киилиңмаа ышкаш хөй-ниитичилер бо девискээрде хөй.

Бистиң колхозта уран-шеверлер эвээш эвес. Ону оларның кедип чоруур хеви, эдилеп чоруур эди херечилеп турар. Шынап-ла, ээр деспезинден эгелээш хураган кежи тоннарга чедир кылыгларны магадавас арга чок. Херээженнер чөвүлелиниң организастаан делгелгезиниң байлак болганы чылдагааны ында. Ылаңгыя Мая Мендиниң аргаан хөйлеңи, Дапаа Окаштайның каастап даараан кидис угу, Бызаакай Көк биле Ч. Киилиңмааның хураган кежи тоннары көрүкчүлерниң макталын алган. Оон ыңай Кара-кыс Кенейниң кыскан быштаан, Биликти Быштактың өстүрген капустазын, Кара-кыс Эрендейниң тараан чечектерин чон магадаан. Суурда «уран холдар» болгаш аъш-чем кылырының бөлгүмнериниң багай эвес ажылдап турарының херечизи бо.

Херээженнер чөвүлелинге арыг-шевер талазы-биле чарлаттынган социалистиг чарышка малчын Бызаакай Хемчиктиң өө, тудугжу Дертен-оол Моңгуштуң бажыңы тиилекчи болган. Чарыштың тиилекчилери шаңнатканнар.

Ак-Эриктиң херээженнер чөвүлели Тес-Хем районда мурнакчы чөвүлелдерниң бирээзи. Ол эрткен кварталдың түңнелинде СЭКП райкомунуң шилчип чоруур Кызыл тугун чаалап алган. Ам ол тукту салбас дээш, кызымаккай ажылдап турар.

К. БИЧИИ-УРУГ.

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ҮЛҮҮ

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң херээженнери ажыл-агыйның планныг онаалдаларын күүседиринге боттарының күш-ажылчы үлүүн идепкейлиг киирип турарлар. Оларның хой кыргып, бажың чугайлап, инек саап азы хөй-ниитиниң херээн кылып чорууруң бо-ла көрүп болур.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылын чедиишкинниг доозар талазы-биле социалистиг чарышты совхозта херээженнер чөвүлели организастаан. Чарыштың түңнелин ай болгаш квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип турар.

Хой ажылы—«Торгалыг» совхозтуң экономиказының үндезини. Ону экижидеринге хөй херээженнер киржип турар. Олардан Кыргыс Шыдыраа, Минчимаа Сүрүң-оол, Шокар Дүнзенмаа бо чылын төрээн чүс хойга онаштыр 100—112 хураганны доруктуруп алганнар. А хову ажылында Долзатпаа Кончук, Анчымаа Сундуй, сүт-бараан фермазында Анчымаа Сагды олар эки ажылдап турарлар. Чаа суур салбырының эргелекчизи Базыр-оол Матпаа, Кара-Талда хойжу бригаданың удуртукчузу Саңмал Куулар база-ла ажылынга кызымак.

ЧАҢЧЫЛ АПАРГАН

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Культура бажыңынга сентябрьның эрткен дыштаныр хүннериниң бирээзинде суурнуң херээженнериниң өстүрген чечектериниң делгелгези болган. Эжиктиң ажыдыптарга-ла, чечектерниң чыды думчукка кээр. Айыраң кызыл, сарыг, ак-көк болгаш кандыг өңнерни мында чок дээр! Оларны таарыштыр салганы болгаш чыскааганы база эки. «Делегейге—тайбың!», «Төрээн Тывам», «Совет Тываның 30 чылы», «Хүндүлүг эшке» деп сөстерни өң-баазын чечектер-биле бижээни солун.

Чеден ажыг харлыг пенсионер Дажы-Билбииниң, экономист Александра Солецованың, комсомолчу Зинаида Шадринаның өстүрген чечектери, оларны биллилиг боолдактааны көрүкчүлерни магададып турган. Делгелгеге келген кижилер чамдык чечектерни канчаар өстүрерин, үрезинин кайыын тып алырын бо-ла айтырып турар болду.

Улуг-Хем районнуң Торгалыг суурда херээженнер чөвүлелин башкы А. Серен удуртуп турар. Ол чөвүлелдиң чылдың-на сентябрь эгезинде чечектер делгелгезин организастаары чаңчыл апарган.

Б. МОҢГУЛ-ООЛ.

Чаа техниканың чаа продукциязы

Курскиниң химия пөзүн кылыр комбинадында бикомпонентилиг лавсан удазыннарны кылып эгелээн. Ындыг удазыннарны ийи хевирниң полимерлеринден кылыр болгаш трикотаж, ук база хевис кылыгларын бүдүрүп үндүреринге калбаа-биле ажыглаттынып болур.

Курскиниң химиктериниң продукциязы—пөс кылыр болгаш техниктиг удазыннар, лавсан, капрон болгаш чартык пропиленниг пөс-таавы аймаа дыка быжыг чүүлдер болур. Олар биологтуг салдарларга алыспас, дыка быжыг болгаш терлиин эки шынарларлыг боор турар.

Ол комбинаттың ажылдакчылары эртем-шинчилел болгаш төлевилел-чогаадылга институттарының специалистери-биле кады ажылдавышаан, пөстерниң болгаш ону кылыр бүдүрүлге черлериниң шенелделерин кылыр дуржулга чери боор турар. Амгы үеде мында синтетиктиг бүдүмелдерден тускай удазынны кылыр ОВГ-500И дээр машинаны херек кырында шенеп көрүп турар.

Курскиниң химиктери ЧССР-де, ГДР-де, ПУР-да, БУР-да ол ышкаш бүдүрүлге черлери-биле Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң дамчыштыр сырый харылзааны тудуп турар. Чижээ, капрон кылыр дериг-херекселдерни ол бүдүрүлге чери ЧССР-ден болгаш Герман Демократтыг Республикадан алган болгаш комбинат бодунуң ээлчээнде лавсан база капрон пөстерни кылыр совет станоктарны тургузуп, эдиктир ажылдадырының талазы-биле болгар специалистерге улуг дузаламчыны көргүскен.

ЧУРУКТА: ОВГ-500И дээр пөс аргыыр машина.

Ю. ЕВСЮКОВТУҢ фотозу.
(ПМА).

ЧАРЫШТЫҢ КИЖИЗИДИКЧИ РОЛЮ

В. И. Ленин коммунистиг субботниктерниң аажок улуг төөгүлүг ужур-дузазын демдеглевишаан, олар болза «күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, күш-ажылдың чаа сагылга-чурумунче шилчилгеге, ажыл-агыйның болгаш амыдыралдың социалистиг байдалының чогаадылгазынга ажылчыннарның медерелдиг болгаш эки тура-биле эгелээшкинин» көргүзүп турар деп айыткан. (Шилиттинген чогаалдарының долу чыылдазы, т 39, арын 18).

Социалистиг чарыш, бирээде, медерелдиг ажыл-чорудулгага массаны хаара тударының идепкейлиг чепсээ, ийиде, ажылчы чоннарның кижизидилгезиниң, оларның арга-шинээзин болгаш талантыларын илередириниң хевири болур дээрзиниң дугайы бо ленинчи айтышкында илергейлеттинген.

Социализм үезинде мөлчүлгеден хостуг ажылдаары кижиниң хевирлеттинип кижизиттинериниң шиитпирлиг факторларының бирээзи болур. Ажыл-ишчилерни кижизидеринге чарыш ынчангаш чугула рольдуг. Кижилер материалдыг ийикпе угаан-бодалдаа талазы-биле чогум-на күш-ажыл кылып тургаш, ажылды медерелдиг үнелеп көөр, хууда-күзел-сонуургалын ниитилелдии-биле дүүштүрүп билир, коллективтиг чорукка чаңчыккан мөзүлүг апаар. Социалистиг чарыштың чогум салдары маргыжып, чаржыр мөзүлүү-биле холбаштыр кижилерни оларның бот-боттарынга дузалаштырар аргалыы кижиниң болгаш бүгү коллективтиң мораль-психология байдалынга салдарын чедирери, чедип алдынган чедиишкинни чүгле катаптаар азы дагынаар эвес, харын ону ажарының арга, методтарын дилеп тыварынче чүткүлдүг кылдыр оларны сорук кирер. Хөй миллион массаларның коллективтиг ийикпе түс-тузунда ажылдап шыдаар аргалыг деңнели чогум-на ынчалдыр бедиир, кижиниң хууда социалистиг мөзү-шынары тургустунар.

Сайзыраңгай социализмниң байдалдарында чарыштың кижизидикчи ужур-дузазы чүдел дизе, амгы үеде ооң киржикчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылын ниити эртем-билиг болгаш культура-техниктиг деңнелиниң профессионал мергежили-биле тудуш холбаштырып, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн коммунистиг моральдың болгаш аажы-чаңның норма-чижектерин шыңгыы сагыры-биле холбаштырып турарында. Социалистиг чарыштың комплекстиг, хөй талалыг ол хевирлерин хөй-хөй бүдүрүлге коллективтери уткуштур планнарны ажылдап кылырда болгаш боттандырарда тодаргай барымдаалап турар. Новороссийскиге болган байырлыг хуралга бодунуң чугаазынга эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Москвачыларның инициативазы-биле эгелээн ол шимчээшкин улам-на калбак нептерелдиг болуп бар чыдар. Ынчангаш бис ону бүгү талалыг деткип база калбартыр бис».

Чарыштың кижизидикчи ролю ону практика кырынга организастаарындан шуут хамааржыр. Партияның өөредип турары ышкаш чарыш дугайында доктаамал сагыштаа салып, ооң социал-политиктиг болгаш кижизидикчи дээштиг байдалын барымдаалап организастаан таварылгада, чарыш күш-ажылды болгаш социалистиг өнчүнү коммунистиг ёзу-биле көөр кылдыр кижилерни кижизидер эң чугула чепсек болуп шыдаар.

Чарыштың кижизидикчи хевири ону организастаарындан эгелээр. Күш-ажылчы коллективтерге уткуштур планнарны, хүлээлгелерни ажылдап кылып, чугаалажып база хүлээп ап турар үеде оларның мобилизакчы ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг болгулаар.

Москвада И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунга (ЗИЛ деп бүдүрүлге каттыжыышкыны) бо чылдың эгезинде СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыын парлаан соонда ажылчыннарның болгаш партияның он-он хуралдары болган, оларга алдан муң хире кижи олурушкан. Коллективтиң мурнунда тургустунган сорулганы чугаалажырынга, хүлээлгелери чогаадып кылырынга ажылчы чоннарны ынчаар калбаа-биле киириштиргени — бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, немелде курлавырларны дилеп тывар база ону интенсификастаар талазы-биле бүдүрүлгеге улуг ажыктыг болган. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге дүрген шиңгээдир дээш база аңаа үндезилээш бедик шынарлыг продукция бүдүрериниң талазы-биле күчүлерни улгаттырар дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле ол-ла заводтуң ажыл-ишчилериниң инициативазын чоокта чаа СЭКП ТК чүүлдүг деп көрген.

Планнарны болгаш хүлээлгелерни чогаадып тургузарда ажылчы чоннарның боттарын калбаа-биле киириштирери, ол сорулгаларны күүседириниң эртемге үндезилеттинген негелделерин хандыр бодап тургаш ажылдап кылыры — ол бүгү аажок улуг кижизидикчи рольдуг.

Чарыштың кол үе-чадазы болза планнарны болгаш алдынган хүлээлгелерни боттандырары дээш демисел болур. Чогум-на ол үеде совет кижилерниң күш-ажылды медерелдиг, чогаадыкчы ёзу-биле көөр чоруу, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының дуржулгазын шиңгээдип, чаа билиглерни чедип алыры дээш чүткүлү улам тодаргай илерээр.

Чарышты мергежилдиг удуртуру база аажок улуг ужур-дузалыг болур. Ёзу барымдаалаар болгаш чагырар дужаар чорук көвүдээн, материал-техниктиг хандырылганы багай тургускан, ажылды деҥ-дески эвес организастаан черлерге чедиишкиннер эвээш болур. Материал-техниктиг хандырылганы үзүктелдирип, ажылды багай организастаан черлерге күш-ажылдың сагылга-чуруму багай, чаржып турарлар боттарының аргаларын чедир ажыглаар аргажок болгулаар.

Социалистиг чарыштың чорудулгазының үезинде мурнакчы дуржулганы солчуру база эргежок чугула. Чедип алдынган түңнелдерни эртер, рекордтарны ажар база чаа-чаа эң эки чедиишкиннерни чедип алыр, эки дуржулганы өскелерге дамчыдып бээр, чаа техниканы болгаш технологияны, ажылдың улам-на депшилгелиг аргаларын шиңгээдип алыр талазы-биле өскелерге дузалаар дээш чаржып турарларның чүткүлү чарыштың кижизидикчи ролю-биле холбашкан.

Кижизидилгениң школазы болур чарыштың ужур-дузазы чүл дизе, күш-ажылчы коллективтерге ону чорудуп турар үеде мораль-психологтуг таарымчалыг байдалды, бот-боттарынга дузалажылганың болгаш социалистиг коллективизмниң байдалын тургузары-биле соң холбаалыында боор турар. Ооң аңгыда бүдүрүлгениң болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, прогулдаар, хүлээлге күүседиринге харысалга чок чорук ышкаш, ындыг четпестерге элтеш чок болуру чугула.

Москваның «Динамо» заводунуң шылгарангай чедиишкиннери бүгү чуртка дыка билдингир: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле беш чыл планын бүдүрүлге хуусса бетинде үш чыл дөрт айлар дургузунда күүседипкен. Бүдүрүлгени организастаарын экижидериниң, ажылчын бүрүзү хууда планнарын чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышты организастаарын доктаамал сайзыраңгайжытканының ачызында ол түңнел чедип алдынган. Динамочу коллективтиң кужу — ооң ажыл-ишчилериниң медерелдиг социалистиг сагылга-чурумнуунда. Динамога күш-ажылды болгаш социалистиг чарышты организастаарының чаа системазынче чүгле шилчип турган үеде, сес чыл бурунгаар ниити ажылчыннарның санынга хамааруштур алырга, оларның ажылдан үнер чоруу 10 хуу хире болуп турган болза, ол ам мырыңай дыка эвээш апарган. Ажыл шагы үзер чорук беш катап кызырылган.

Чарышка материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинни чөп ажыглаары база-ла кижизидикчи сорулгалыг. Угаан бодал талазы-биле болбаазыралдың улам өзүп турарының амгы байдалдарында шаңнал-макталдың база чарыштың түңнелдерин үндүреринге, чедиишкиннерни болгаш четпестерни анализтээринге ажылчы чоннарның боттарын калбаа-биле киириштирери аажок чугула рольдуг боор турар.

Ынчаарга маңаа чүгле мурнакчыларны эвес, харын хожудап турар болгаш багай ажылдап турарларны база илередири чугула. Коллективке эки ажыл база төлептиг сагылга-чурум кезээде бедии-биле үнеледир, кады ажылдап турар эш-өөрү ындыгларны хүндүлеп көөр база оорун четтиришкинин илередир деп чүвени ажыл-ишчилер эки билген турар. Ооң-биле кады ажыл шагы үзерлерге болгаш чалгааларга, ажылга ызырынмас, ужугуп чоруурларга база ажылды үрей кылырларга кандыг-даа чиңгелде турбас болгаш оларның бажын суйбап, амдажытпас деп чүвени олар билген турар ужурлуг.

Улустарның найыралының болгаш социалистиг интернационализмниң ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидеринге социалистиг чарыштың ролю аажок улуг. Бистиң чуртувуска ленинчи национал политиканы чедиишкинниг боттандырганының ачызында социализм дээш кады демиселге болгаш күш-ажылга база ону камгалаары дээш тулчуушкуннарга аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң, нацияларның болгаш националдарның аразында бүгү талалыг, чаа харылзаалар — найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары тывылган деп партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчет илеткелинде демдеглээн. Ол байдалдарда республика азы область бүрүзүнге, ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге социалистиг чарышты организастаар хевири янзы-бүрү болгаш ону организастаарының дуржулгазы чаартыкчыларның болгаш мурнакчыларның чедиишкиннери, тыптып кээп турар бүгү-ле чаа, депшилгелиг чүүлдер Совет Эвилелиниң бүгү улустарының байлакшылы болуп, оларны найыралдың болгаш бот-боттарынга дузалажыр чоруктуң ёзузунга кижизидеринге база күштерни каттыштырарынга эң чугула фактор боор турар.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургускан чылдарның дургузунда акы-дуңма совет республикаларның аразынга социалистиг чарыштың утка-шынары улам байлакшып, ооң хемчээли болгаш хевирлери улам калбарган. Запорожье биле Караганданың металлургтарының, Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Минскиниң, Харьковтуң машина тудуушкун ажылдакчыларының, Узбекистан биле Иваново областың бөс-таавычыларының, Ортаакы Азия республикаларның хөвеңчилериниң, Украинаның, Россияның база Казахстанның тараажыларының, Белоруссия биле Прибалтика республикаларының малчыннарының аразында чарыжы күш-ажылчы чаагай чаңчыл болу берген. Найырал болгаш бот-боттарының кады ажылдажылгазы республика бүрүзүнүң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдеринге-даа, ажылчы чоннарны күрүнениң ниити эрге-ажыктарын хандыр медереп билир кылдыр база оларны совет ниити национал чоргааралдың болгаш интернационализмниң ёзузунга кижизидеринге-даа чаагай салдарны чедирип турар.

* * *

Ынчангаш социалистиг чарыш чурттуң экономиктиг күчүзүнүң өзүлдезин дүргедедиринге дээштиг арга-метод болбушаан, ол-ла үеде ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң чаңгыс аай системазының бир чугула чепсээ боор турар. Чарыш күш-ажылды чогаадыкчы, медерелдиг ёзу-биле көөрүнге өөредип, ону кижиниң амыдырап, чурттаарының чепсээ болурундан, харын бирги чергениң амыдыралчы негелдези болдуруп турар. Кижиниң бүдүжү, ооң арга-мергежили чогум-на харын күш-ажылчы херектерге илереп, ажылчы чоннарның коммунистиг моралының болгаш аажы-чаңының норма-чижектери, бедик харысалгазы база эки сагылга-чуруму бадыткаттынар дээрзин чарыш бүзүрелдиг көргүзүп турар.

П. ТИМОФЕЕВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

СОЛУН, СЕТКҮҮЛ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг Хурал» колхозунда 1975 чаа чылдың солуннар, журналдарынга чагыдылга кампаниязы организастыг эгелээн. Колхозта партком парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга болгаш почтачыларга хүн бүрүнүң удуртулгазын берип, оларның ажылын контрольдап турар.

Парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары болгаш почтачылар 8 кижи өреге бүрүзүн чагыдылгалыг болдурар дээш номчукчу бүрүзүнге чедип ажылдап турар. Малчыннар К. Ойдуп-оол, Б. Чыдыг-оол, Х. Мандып-оол, саанчылар Т. Болдук, М. Уйнук, тракторист А. Бапыкай, повар А. Комбу чолаачы Н. Хопенчик олар дөрт-дөрт чедир солуннар, журналдарны чагытканнар. Почтачылар Доңгак Серенги, Сереңмаа Баданай, парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары Чалбаа Шынарап, Вера Ховалыг 106—150 экземпляр чедир чагыдылгаларны организастап, кижи бүрүзү 500 ажыг рубльдиң квитанцияларын дужааган.

Амдызында номчукчулар «Шын» солунну 180 экземплярны, «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» каттыштыр 240 экземплярны чагыдып алганнар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧИЛИНИҢ УЛУЗУНГА ДЕТКИМЧЕ

ХЕЛЬСИНКИ. Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, хоругдалда турар Луис Корвалан маадырлыг шудургу болгаш быжыг турушту, бедик мөзүлүүн көргүзүп турар. Ооң аажы-чаңы бүгү чили патриоттарга үлегер-чижек боор турар деп, Чилиниң Компартиязының ТК кежигүнү сенатор Алехандро Торо «Тиедононтаа» солунга интервьюзунга медеглээн.

Эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкининиң кол сорулгазы — хунтаның кара-бажыңнарында хинчек көрүп турар Луис Корваланны болгаш өске-даа политиктиг хоругдатканнарны хостаары дээш кампанияны улам күштелдирери болур деп, А. Торо демдеглээн.

Чилиде террор үргүлчүлевишаан. Хунта 30 муң ажыг чили патриоттарны өлүрген, 72 муң уругну өскүстер, 20 муң ажыг херээженнерни — чаас-каанналганнар болдуруп каан. Хунтаның улуска удур политиказының түңнелинде ам Чилиде ажыл чок кижилер чүс-чүс муң болу берген, акша үнези халаптыг кудулаарынга четкен, улустуң калбак массаларының амыдырал деңнели дыка чавызаан деп, А. Торо дыңнаткан.

Ам Чилиде фашизмге удур калбак фронт тургустунуп турар деп, ол база чугаалаан.

ПАРИЖ. Чилиниң Компартиязының ТК-зының Политиктиг комиссиязының кежигүнү, Парижте чорап турар В. Тейтельбойм-биле ФКП-ниң Чиңгине секретары Ж. Марше ужурашкан. Аңаа болган беседага В. Тейтельбойм Чилиде байдалды, политиктиг хоругдатканнарны, оларның аразында ЧКП-ниң Чиңгине секретары Л. Корваланның байдалын чугаалааш, чили улустуң демисели-биле делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазы шимчээшкининиң чугула ужур-дузалыын демдеглээн.

(СЭТА).

ВАРШАВА. Польшаның найысылалында Лазенков дээр чаа кудумчу хоорайның барыын болгаш чөөн талаларын тудуштурган.

ЦАФ—СЭТА-ның-фотозу.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XXIX СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның тускай корр.). КНО-нуң Кол Ассамблеязының ында боор турар XXIX сессиязының кичээнгейи Совет Эвилелиниң делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган даштыкы политика талазы-биле идепкейлиг саналдарынче угланган. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы Тайбың программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг чедиишкиннерни сессияның киржикчилери дыка сонуургап турарлар. Ол дугайын совет төлээлериниң баштыңы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко бодунуң аңаа чугаазынга тайылбырлаан.

Делегейниң ол чыыжының индиринге чүве чугаалаан дыка хөй илеткелчилер амгы үеде делегейде боор турар чогумчалыг болуушкуннар боттуг өскерилгелерни көргүзүп турарын демдеглээннер. Японияның даштыкы херектер министри Т. Кимура бедик деңнелге совет-америк чугаалажыышкыннарның чугула ужур-дузалыын онзалап демдеглээн. «Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразынга бо чылдың июль айда чардынган дугуржулгалар, ылаңгыя ССРЭ биле АКШ-тың аразында ядролуг чепсекти чер иштинге шенээрин кызыгаарлаар дугайында керээ ядролуг чепсекти долузу-биле дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алырынга чугула базым болур» — деп, япон министр чугаалаан.

Боо-чепсекти контрольдаарының боттуг аргаларын тургузарының херээнге ийи улуг күрүнениң чедиишкининиг боор турарынга байыр чедирип турар бис деп, Англияның даштыкы херектер министри Дж. Каллаган чугаалаан. Үр үениң дургузунда КНО-нуң кичээнгейинге туруп келген дайынның кыптыгып үнүп болур кыжаныы чайлааныындан бээр элээн каш чыл эрткенин демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың болгаш төп Европада чепсектиг күштерни база боо-чепсекти кайы-даа талаларның кызырарының дугайында боор турар чугаалажыышкыннарның чугула ужур-дузалыын Англияның төлээлекчизи демдеглээн.

Замбияның даштыкы херектер министри В. Мваанга милитаристиг бөлүктерниң кызыы эрге-ажыктарын ёзугаар Кипр айтырыын НАТО-нуң шиитпирлээр дээш кылган оралдажыышкыннарының түңнелинде берге байдалда кирген Кипр айтырыын баш мунгаш чоруктан уштур үе келгенин чугаалаан. КНО-нуң шугуму-биле Кипр дугайында делегей конференциязын чыылдырар талазы-биле Совет Эвилелиниң саналын ол деткээн. Женевага чугаалажыышкыннарның буураанын барымдаалааш, Кипр, Греция, Турция биле кады Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң бүгү кежигүннериниң, эң ылаңгыя кайы-даа каттышпайн турар чурттарның киржилгези-биле чөвүлел хуралды чыылдырар дугайында совет санал эң шыңгыы кичээнгейни хаара туруп турар деп, министр чугаалаан.

ГРЕЦИЯ: РЕАКСЫЛЫГ ХООЙЛУНУ КҮШ ЧОК БОЛДУРГАН

АФИНЫ. (СЭТА-ның корр). Грецияның Коммунистиг партиязы чурттуң ажык ажылдаар политиктиг партиязы болу берген.

Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазын, коммунистиг идеяларын пропагандалаар болгаш нептередир кандыг-даа ажылды хоруп турар 1947 чылда үндүрген хоойлуну Грецияның чазаа күш чок болдурган. «Чазак солунунга» парлап үндүрген декретти ёзугаар, Грецияның Компартиязының ажык ажылдаарын чөпшээрээн болгаш ону политиктиг организация деп хүлээп көрген.

Грецияның Компартиязының барык үжен чыл дургузунда ханызы-биле чажыт байдалга ажылдап турганы, ам ынчалдыр доозулган. Компартияның ажык ажылдаарын чөпшээрээни ооң хөй чылдар дургузунда чорудуп келген демиселиниң түңнели болган деп, ГКП-ниң Афиныга үндүрген медеглелинге демдеглээн. Ам ажылчы чоннуң эрге-ажыктары дээш демиселди чаа байдалга уламчылаар сорулга грек коммунистерниң мурнунга тургустунган деп, медеглелде чугаалаан.

1967 чылдың апрельде шериг кужу-биле эргилде болган соонда чуртка хоруткан бүгү политиктиг партияларның ажылдаарын чазак хары угла чөпшээрээш, хуралдар эртиериниң хоругдалдыын күш чок болдурган.

Онза байдал дугайында хоойлуну удавас күш чок болдурганы, соңгулда эртирериниң хүнүн чарлаар деп, Грецияның премьер-министри Караманлис чарлаан.

В. САФРОНОВ.

ТАЙБЫҢЧЕ ТУРА-СОРУК

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң чугаазынга көдүрген делегей политиказының чугула айтырыгларын даштыкы чурттарның парлалгазы кичээнгейлиг сонуургап турар. Совет Эвилели тайбың дээш демиселди эреңгей бодал эвес, харын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң даштыкы политиктиг айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар талазы-биле ылап күжениишкинниг ажылдаары кылдыр үнелеп турар дээрзин акы-дуңма социалистиг чурттарның парлалгазының, хөй-хөй күрүнелерниң солуннарының үнелелдеринде демдеглеп турар. Совет улустуң тайбыңче тура-соруу, ону быжыглаарын чедип алырынга чайгылыш чок шиитпирлиин ооң илереп турар.

Совет Эвилели бодунуң политиказын эвилелчилери-биле болгаш өңнүктери-биле сырый дүүштүрүлгелиг чорудуп турар деп, Болгарияның, Польшаның болгаш өске-даа чурттарның солуннары демдеглеп турар. «Кол угланыышкыны — дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары» — деп, Чехословак «Руде право» солун демдеглээн.

Совет Эвилели делегей бойдузун дайын сорулгаларынга ажыглаарын хоойлудан дашкаар кылдыр санаар дугайында делегей керээзин чарар деп чугула болгаш үениң байдалынга чогумчалыг инициативаны саналдаан дээрзин «Праца» солун (Братислава) бижээн. Ындыг керээ хүлээп алдынар болза, делегейниң улустары аңаа байыр чедирер.

«Совет Эвилели дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын чайгылыш чок болдурарынче угланган хөй-хөй боттуг хемчеглерни алырын саналдаан» — деп, Францияның «Юманите» солуну айыткан.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң чугаазын КНО-га делегаттар чүүлдүгзүнүп уткаан деп, «Нью-Йорк таймс» демдеглээн. Министрниң демдеглээнин ёзугаар алырга, дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары чепсеглениишкинни дүжүрер болгаш өске-даа талаларга хамаарыштыр чугула дугуржулгаларны чарарынга чедирер түңнелдиг болган. Ук чугааның кол утказы дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары дээш демисел болган деп, солун уламчылап бижээн. 1972—1974 чылдарда Совет Эвилели биле АКШ-тың аразынга чарган дугуржулгаларның ужур-дузазын солун онзалап демдеглээн.

«Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын болгаш ону чедип алырынче чүткүлдүг совет даштыкы херектер министри делегей хөгжүлдезиниң кол угланыышкыны деп үнелээн» дээрзин «Франкфуртер альгемайне» айыткан.

КНО-га Кипр талазы-биле конференция чыылдырар дугайында Совет Эвилелиниң саналы Кипр айтырыын чөптүг шиитпирлээринге чогумчалыг деп, Кипрниң парлалгазы, радио, телевидениези демдеглеп турар. Кипр Республиканың төлээлекчилериниң шуут киржилгези-биле болгаш ол чурттуң хамаарышпас чоруун, тускайлаң, бүдүн девискээрлиг догуннаарын хандырарынче угландыр ук конференцияга шиитпирлер үндүрген турар болза, оларны Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери, күрүнелер даашты магадылаан туруп болур ийик деп, совет министр медеглээн дээрзин «Харавги» солун айыткан.

ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг угланыышкынын араб парлалга калбаа-биле үнелеп турар. Совет Эвилелиниң бодап турарын ёзугаар алырга, Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш быжыг тайбыңны тургузарының айтырыгларын шиитпирлээр дээш ол девискээрниң талазы-биле Женеваның тайбың конференциязының дораан катап ажылдап эгелээри эң чугула сорулгаларның бирээзи боор турар деп, ливан «Аш-Шарк» солун демдеглээн.

Совет Эвилели Азияга тайбыңны болгаш кезилиг турушту хандырарының аргаларын дилеп тыварынче бүгү күжениишкиннерни угландырарын саналдаан деп, Индияның чазааның албан черлеринге чоок «Нэшнл геральд» солуну демдеглээн.

(СЭТА).

CGT
PAS DE LICENCIEME

Францияның ажылчы чоннарының амыдырал байдалын экижидер, ажылдаар эрге дээш ажылдан үндүрер чорукка удур демисели соксавайн турар.

ИНОЗАФ-тың дааранылга бүдүрүлгезиниң ажылчыннары дөрт ай дургузунда ажыл соксадып келген. Ол бүдүрүлгениң салбырлары чурттуң чер болганында турар. Олар бүдүрүлгениң хемчээлин кызыргаш, хөй кижилерни ажылдан үндүрер деп ооң баштаар чериниң шиитпирлээнинге удурланып турарлар.

ЧУРУКТА: ИНОЗАФ-тың Оксер хоорайда дааранычылары удурланыышкын чыскаалынче үнгенин «Ви Уврирер» журналдың чурукка тырттырып үндүргени.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Негрлерниң удурланыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Нью-Йорк хоорайның эрге-чагыргаларының турар чери Сити-Холлга ол хоорайның 350 ажыг негр чурттакчыларының полицияның кара-туразында, кадыг-дошкун үүлгедиишкиннеринге удурланыышкынын илереткен күштүг чыскаалы болган. Нью-Йорктуң негрлер кварталы — Браунсвиллге 14 харлыг негр оол К. Ризону туразы-биле боолап өлүрген полицейжи Ф. Боскога шыңгыы кеземче онаарын чыылганнар негеп турганнар.

Бөлүк чыскаалчылар Нью-Йорк мэриниң оралакчызы П. Гибсон-биле ужурашкаш, полицияның негрлерге удур үүлгедиишкиннерин соксадырын болгаш кара кештиг американнарның экономиктиг байдалын дүрген экижидер хемчеглерни алырын негээннер.

КАТАП ЧИДИГЛЕНГЕН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопияда байдал катап чидиглени берген. Түр шериг чазааның айтыышкынын ёзугаар Эфиопияның профэвилелдер конфедерациязының (СЕЛУ) даргазы Бейене Соломонну болгаш ол профэвилел каттыжыышкынының чиңгине секретары Фисехасион Теклени тудуп хоругдаан.

СЕЛУ-нуң удуртукчулары чепсектиг күштер шимчээшкининиң ап турар чамдык хемчеглеринге удурланып турар деп, оларны шеригниң түр эрге-чагырга комитеди моон мурнунда ялалаан. Ылангыя Эфиопияга хамааты чазак тургузар дээн негелделиг хуудустар тарадып турар деп, СЕЛУ-ну буруудадып турар.

Шеригниң түр эрге-чагырга комитеди боттарының ол негелдезин сайгарып көөрүнче СЕЛУ-нуң удуртукчуларын кыйгырган. Ол айтырыгны чүгле бүгү адырлар профэвилелдериниң конференциязынга шиитпирлеп болур деп, СЕЛУ-нуң удуртукчулары харыылаан. Ол конференция сентябрьның 23-те ажыттынган.

СЕЛУ-нуң даргазын болгаш чиңгине секретарын ол конференция ажыттынарының бүдүүзүнде тудуп хоругдаан. Ооң киржикчилери тургустунган байдалды чугаалашкаш, сентябрь 25-тен эгелеп хуусаа чок бүгү-ниити ажыл соксадыышкынын чарлаан деп шиитпирлээн.

Совет Тываның 30 чылынга

ЧУРУМАЛДЫГ УРАН ЧҮҮЛ

Тывага улусчу революция тиилээн соонда-ла мурнакчы орус чурулга культуразы болгаш совет уран чүүл-биле сырый харылзаалар тургустунган.

1921 чылда Россияга сурагжыг чурукчу ойрот улустуң төлээзи Г. И. Туркин Даг-Алтайдан Тывага келген. Ооң дараазында чылдарда Сибирьден болгаш Ыраккы Чөөн чүктен Тыва Арат Республиканга аңгы-аңгы чурукчулар кээп, Тывага чурумалдыг уран чүүлдүң үндезилеттинеринге тодаргай улуг-хуузун киирип келгеннер. Олардан чурукчулар Афанасьев, Петропавлов, С. Феоктистов дээш өске-даа эштерин адап болур.

1929 чылда Кызылга орус болгаш барыын европа чурукчуларының ажылдарының делгелгези болган. Ук ажылдарны Ленинградтың орус музейиниң база Эрмитажтың фондузундан чыгдаш, Совет чазак тыва улуска белек кылдыр чоруткан. Уран чурулга болгаш графика уран чүүлүнге сонуургалды оттурарынга ол улуг идиглиг болган.

Тыва национал бижиктиң үндезилеттингени, хөгжүм-шии театрын тургусканы Тыва Арат Республиканга графика болгаш театр-каасталга уран чүүлүнүң үндезилеттинеринге улуг салдарлыг болган. 1940 чылдарның эгезинде Тывага аңгы-аңгы адырларның тускай эртемниглерин чалап эккелген. Оларның аразында дыл эртемдени-профессор А. А. Пальмбах, режиссер И. Я. Исполнев, балетмейстер А. И. Шатин, чурукчу В. Ф. Демин дээш өске-даа специалистер тыва улустуң культуразын болгаш уран чүүлүн хөгжүдеринге улуг салыышкынын киирген.

Уран чурулга болгаш графика ынчан улуг нептерелди албайн турган. Тыва улустуң чурулга культуразы шаг шаандан бээр хөгжүп сайзыраарда бир янзы талалыг болган. Чонар-даштан сиилбителер, ыяшты оюп каастаары, дарганнарның уран мергежили, аптараларны болгаш өске-даа өг херекселдерин каастаары, көмдең, кидистен кылган эдилелдерни каастап, сырып даараары (ээр, барба, кадыг идиктер) онзагай черни ээлеп турган.

Баштайгы тыва чурукчулар үстүнде чүүлдерге үндезилээш, чурумалдыг уран чүүлдүң чаа хевирлерин сайзырадыр аргалыг болганнар.

Чурулга уран чүүлүнүң хөгжүлдези Тыва Совет Эвилелиниң составынга кирген соонда шапкынчаан. Чогаадылгага, культура тургузуушкунунга калбак орук ажыттынган. Тыва литература, театр, музыка болгаш чурумалдыг уран чүүл доктаамал хөгжүп сайзыраваан, Совет Тываның 30 чылдарының дургузунда делгем базымнарны кылган.

Даштан чазаныр уран-шевер тыва мастерлериниң чогаадылгазы чүгле ССРЭ-де эвес, харын даштыкыда безин билдингир апарган. Национал кадрларны өстүрериниче кичээнгейни салып келген. Салым-чаянныг оолдар, кыстар бистиң чуртувустуң өөредилге черлеринге эртем-билигни чедип ап эгелээннер. Уран чурулга школазын хөгжүдеринге үлүүн киирип келген баштайгы тыва чурукчу С. Ланзының чогаадыкчы оруу база-даа ындыг. Ам республиканың Чурукчулар эвилелиниң чогаадыкчы өзээн тургузуп турар, ылаңгыя чурукчулар болгаш графистер — Г. Торлук, И. Салчак, С. Сарыг-оол болгаш өскелериниң-даа чогаадыкчы оруу шак-ла ындыг. Ук коллективте орус-даа, тыва-даа чурукчулар бир демниг ажылдап чоруурун демдеглеп болур. Г. С. Суздальцев, Т. Е. Левертовская, Л. Д. Протасов, Ю. Г. Курский, И. В. Сажин болгаш өске-даа эштер чогаадыкчы амыдыралын Тыва-биле сырый холбаштырган.

Баштайгы чылдарда тыва чурукчуларның коллективи Красноярскиниң Чурукчулар эвилелиниң составынга салбыр боор кирип турган. Ынчан чогаадыкчы арга-дуржулга солчулгазы, янзы-бүрү делгелгелерге киржилге улуг салдарлыг болганы чугаажок. Красноярскиниң чурукчулары Д. Каратанов, А. Лекаренко, Б. Ряузов, Ю. Итханов дээш өскелер-даа чогаадыкчы салдарны чедирип турган. Москваның чурукчулары база Тывага кээп, тыва уран чүүлдү хөгжүдеринге чогаадыкчы салыышкынын кииргеннер.

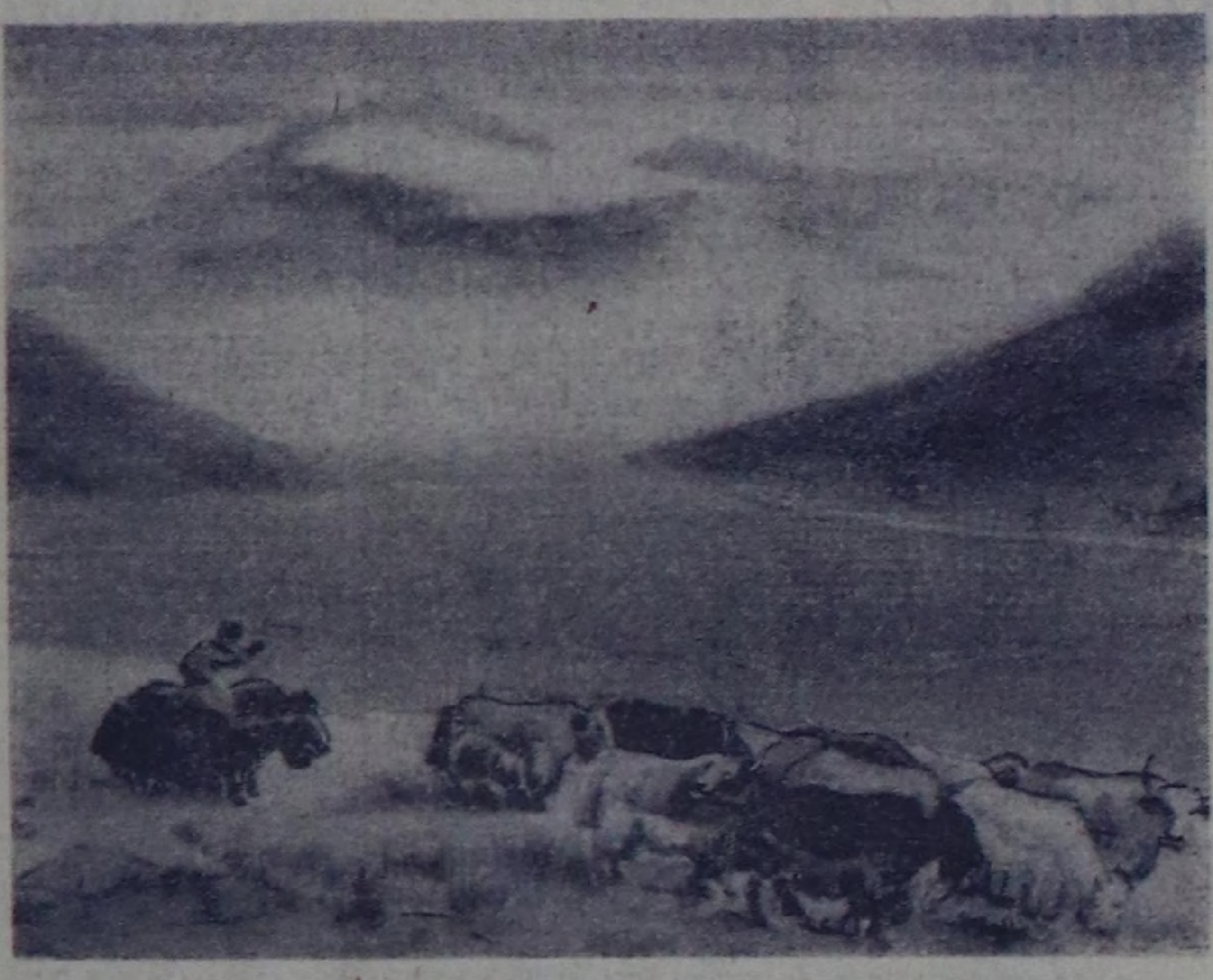

1965 чылда РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбыры чурукчуларның бирги съездизинге тургустунган. Чурумалдыг уран чүүлдүң моон соңгааргы базымнарынга ол улуг салдарны чедиргени билдингир. Аңгы-аңгы делгелгелер удаа-дарый эртип турган. Чүгле 1965—1968 чылдарда чеди улуг делгелге эрткен. Республика төвүнге организастаан делгелгелерни көжер делгелгелер кылдыр чаа тудугларже, көдээниң ажыл-ишчилериниче чорудуп турганы хөй-хөй көрүкчүлерни хаара тудар аргалыг болган.

Ооң-биле кады тыва чурукчуларның сураа республикадан дашкаар улам алгаан. Ылаңгыя зона делгелгелеринге киржилге аңаа улуг ужур-дузалыг болган. «Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгезинге Совет Тываның чурукчулары үш удаа чедиишкинниг киришкеннер.

Ыраккы Тываның чурулга уран чүүлүнүң мастерлериниң ажылдары бир-ле дугаар 1964 чылда «Совет Россия» деп делгелгеге киришкен. С. Ланзының «Енисейниң эриктеринде» база М. Петровтуң «Ак-баштыг» деп линогравюралары национал уран чүүлдүң баштайгы чедиишкиннериниң херечизи болган. Оон бээр-ле тыва чурукчулар улуг-улуг делгелгелерге киржип эгелээн.

Тус-тус областар, республикалар аразында декадалар, культура хүннериниң солчулгазы база онзагай рольду ойнагылаан. Тыва театр культуразының чечектелиишкини тыва чурукчуларның ажыл-чорудулгазын улам калбарткан. Тываның хөгжүм-шии театры национал болгаш мурнакчы классиктиг база амгы драматургияның 200 ажыг шиилерин каастаарынга чурукчулар улуг-хуузун киирип келген. Ол ышкаш парлалга херээнге оларның ролю улуг.

1972 чылда, ССР Эвилелиниң алдын юбилейиниң бүдүүзүнде, тыва уран-шевер мастерлер Х. К. Тойбухаа, Б. С. Байынды, Р. А. Аракчаа, Х. С. Мижит-Доржу оларга улусчу уран чүүлдүң бедик идейлиг чогаалдары дээш РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналын тывысканын билир бис. Уран-шевер мастерлерниң чогаадылгазын бедик-биле үнелеп көргени дээрге тыва чурумалдыг уран чүүлдүң улам ынай хөгжүлдези дээш партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынының ачызы ол.

Чурукчунуң бедик сорулгазы чүдел дизе, бистиң үениң маадырын — бүдүрүлгениң болгаш культураның мурнакчызын оон үежилеринге болгаш келир үениң салгалынга бүзүреничиг кылдыр көргүзери болур. Тываның чурукчулары ону удуртулга болдуруп, чогаадыкчы ажыл-иштиң оруу-биле бурунгаарлап олурарлар.

С. ЧЕРВОННАЯ,
искусствоведение талазы-биле эртем кандидаты.

ЧУРУКТАРДА: Саая Көгелдиң чонар-даштан кылган чуңмазы. И. Я. Кузнецовтуң «Мөңгүн-Тайга» деп чуруу.

ОКТЯБРЬДА АГААР БАЙДАЛЫ

Күс эрте дүжүп турар. Чурттуң Европа девискээриниң хөй кезиинге агаарның айда ортумак температуразы октябрьда чижек хемчээлинден ийи-бир градус соок, чөөн болгаш мурнуу-чөөн девискээрлерге-ле чижек хемчээлдиинде хире болур. Агаар байдалы дески эвес, бүргээри хөй. Төп, чөөн болгаш соңгу-чөөн областарга ында-хаая ол хар чаггылап болур.

Баштайгы он хонук дургузунда эң чылыг болур: дүне тиктен 5 градус, хүндүс 8—13 градус чылыыр. Он хонукту сөөлзүредир температура чер болганга дүне доңаттаарынга чедир кудулаар. Ийиги болгаш үшкү он хонуктарда — температура аажок өскерлиичел: 2—6 градус сооруудан 1—6 градус (мурнуу девискээрлерге — 12-17 градус чедир) чылыыр.

Крымның мурнуу болгаш Кавказтың Кара далай эрик кавызынга аязып, бүргээр, чамдык черлерге диңмиреп, чаъстай каггылаар. Аңаа баштайгы он хонук болгаш ийиги он хонуктуң ортаа үези эң чылыг болур. Температура дүне 10—15, хүндүс 17—23 градус чылыг. Октябрьның үшкү он хонуунда дүне 1—7 градус-ла чылыг турар.

Прибалтиканың курорт девискээрлеринге нургулайында бүргеп, аязып турар, бирги, ийиги болгаш үшкү он хонуктарның ийиги чартыында чамдык черлерге чаъстаар. Ай дургузунда сериин турар: температура дүне 1 градус соок, 7 градус чылыг, хүндүс 10—15 градус чылыг. Бирги болгаш үшкү он хонуктарның чамдык хүннеринде доңаттап болур. Температура дүне 1 градус соок, 7 градус чылыг, хүндүс 10—15 градус чылыг турар. Баштайгы болгаш үшкү он хонуктарның чамдык хүннеринде доңаттай берип болур.

Закавказье республикаларынга айда агаар температуразы ортумаа-биле чижек хемчээлдиинден 1—2 градус соок болур. Ай дургузунда бүргеп, аязыр. Чер-черге чамдыкта элээн үр чаъстаар.

Казах ССР-ге девискээрниң хөй нуруузунга агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдиинде болур. Ай дургузунда чаъстаары районнарның хөй нуруузунга чижек хемчээлдиинде хире, чөөн болгаш мурнуу-чөөн талазының чамдык черлеринге оон хөй, кыдыкы-соңгу талага — эвээш болур. Республиканың мурнуу талазынга баштайгы он хонуктуң эгезинде болгаш төнчүзүнде, ийиги он хонукта, үшкү он хонуктуң төнчүзүнде доңаттай бээр: температура дүне 3 градус соок, 2 градус чылыг тургулаар. Республиканың соңгу кезээнге баштайгы он хонуктуң ийиги чартыында, ийиги он хонуктуң ортаа үези хиреде эң доңаттаар (температура дүне 1—6 градус соок, хүндүс 2—7 градус чылыг турар). Үшкү он хонукта хар чаап болур.

Ортаакы Азияның республикаларынга агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдииндеп бир градус чылыг, чамдык черлерге чижек хемчээлдиинде хире болур. Ай дургузунда чаъстаары анаадаазындан эвээш, девискээрниң чөөн талазынга — хөй болур.

Ортаакы болгаш Мурнуу Уралга агаар температуразы черле октябрьда турары дег болур. Элээн бүргээр, чамдыкта ол хар дүжүрүп чаггылаар. Эң доңаттыг үе үшкү он хонукта болур: температура дүне 9—15, чамдык черлерге — 20 градус чедир соок болур.

Барыын Сибирьниң соңгу талазынга агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдииндеп бир градус сооп, оон өске девискээрге — бир-ийи градус кудулаар. Үшкү он хонукта эң доңаттыг болур: температура дүне соңгу талага 20—25 градус соор.

Чөөн Сибирьге октябрьда анаадаазындан 1—3 градус чылыг болур. Ай дургузунда чаъстаары чижек хемчээлдииндеп эвээш. Октябрьны сөөлзүредир аңаа оранчок доңаттай бээр. Температура дүне 15—20 градус сооруунга чедир кудулаар (соңгу талага 30 градус чедир соор). Якутияга термометр 42 градус чедир соокту көргүзер.

Ыраккы Чөөн чүкке агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдииндеп соок болгаш чамдык черлерге оон бир градус чылыг болур. Ай дургузунда нургулайында бүргеп, аязыр, соңгу талазының чамдык черлеринге элээн үр чаъстагылаар (аңаа ол хар дүшкүлээр). Соңгу талага шуурганнай берип болур.

Байкал — Амур демир-оруунуң шугумунга агаар температуразы айда ортумаа-биле 2—7 градус соок (чижек хемчээлдиинде хире) болур.

Оруктуң бүгү дургузунда хадыыры секундада 3—5 метр күштүг кылдыр түлүктеп, соксап каап турар. Ийиги он хонук дооступ турда болгаш үшкү он хонуктуң ортаа үезинде хадыыры секундада 10—12 метр чедир күштелир. Чамдык черлерге шуурганнап болур.

В. Г. ШИШКОВ,
ССРЭ-ниң гидрометерология төвүнүң эртем ажылдакчызы.
(СЭТА).

БЕШ ШАК ДУРГУЗУНДА ОЙНААН

Делегей чемпиону-биле ойнаар эрге дээш маргылдааның Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган бешки салыгны 40 дугаар көштүң соонда дараазында байдалдыг соңгаарлаткан.

Ак тала (Корчной): хаан h2, терге в1, аът а3 оолдар d6, f2, h7.

Кара тала (Карпов): хаан g8, терге в4, аът в2, аът f4, оолдар с5, f7, g6, h7.

Карповта артык оол бар, ынчалза-даа Корчнойнуң дыка бурунгаарлай берген оглу аңаа моондактавышаан, ажыктыг боор турар. Ол чедиишкинниг ойнап шыдаар бе дээрзин сентябрь 26-да оюнну уламчылааындан көрүп ап болур.

Корчной үшкү ужуражыышкынның айыылындан чайлап шыдааш, дөрткү салыгны бүзүрелдиг ойнап эрттиргеш, бо бешки салыгта база-ла шиитпирлиг тутчур күзелдиг боор турар.

Корчной бодунуң күжүн шөлдүң дал ортузунга мөөңнеп ап шыдаан. Ол үеде Карпов мерзе талазынга күштүг удурланыышкынны база кылган.

17-ги көштүң соонда шыдыраа шөлүнге байдал улам дүшкүүрлүг апарган. Ак тала ортузундан (е4—е5) оолду эрттир көжүпкен болза, тактика талазы-биле дыка нарыыдаашкын болу бээр турган. Ынчалза-даа Корчной ындыг көш кылырынга далашпайн, ол-ла черинге хевээр арттырып алган.

Ооң ужурундан Карпов көш сакынды-ла хөй боданыр ужурга таваржып турган. Ол 23-кү көште шаап халдаашкын көзенектеринде быжыг туруштарын хөй черге бодуунчудупкен. Ооң соонда кара тала мерзелерин солчурунче албадапкандаа болза, Корчнойнуң ажыглаан аргазы дыка кедилиг болган. Ынчангаш көш бүрүзүнде-ле байдал улам нарыыдап турган.

Бо маргылдааның мурнунда боор турганы ышкаш, Корчной база-ла дыка үр боданып, хөй шак үндүрер ужурга таварышкан.

Ю. БАЛАШОВ,
делегей гроссмейстери.

САГЫШ-СЕТКИЛДЕН УТТУНДУРБАС АЯН-ЧОРУК

Болгар Улус Республиканга туристеп чораанывыстан бээр ам 8 чыл болду. Ол үениң дургузунда аңы-дуңма чурттан көрген-билгенивис амга чедир уттундурбайн, сеткиливиске аң-не үнелиг сактыышкыннар боор артып калган. Оон эккелген тураскаал белектеривисти, фоточуруктарывысты камныг эдилеп, келген аалчыларга сонуургадып чоруур бис.

...Кызыгаарны эртип, болгар черге кээривиске, бодувустуң чуртувуста дег, сагындырар болду. Лозуңнарда, кино, концерттер чарлалдарында бижээн чүүлдер колдуунда билдингир. Орус болгаш болгар дылдарның ындыг чоок төрелдешкээнден ында колхозтарга-даа, заводтарга-даа чорааш, ажылчыннар-биле хостуг чугаалажы бээр болдувус.

«Златни пясыци» деп курортка дыштаныылга үезинде пионерлерге ужуражып, оларның башкызы Руска Ламбова-биле өөнүктежи берген бис. Ам бистиң өг-бүлелеривис ооң-биле үргүлчү чагаалажып турар.

Болгарияга социалистиг революцияның тиилээниниң 30 чыл оюнга тураскааткан «Болгария—бистиң өңнүүвүс» деп чуруктар-биле холбаан номнар делгелгезин бистиң библиотекавыс организастаан. База ол ышкаш БУР-нуң дугайында янзы-бүрү номнарны, болгар шүлүкчүлер болгаш прозаиктерниң чогаалдарын чоңга тарадып, аңы-дуңма социалистиг чурттуң бөгүнгү сайзыралы-биле номчукчуларны таныштырып турар бис.

Г. ЕРЕМИНА,
Кызылдың № 5 библиотеказының эргелекчизи.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—Өңнүг телекөргүзүг. **«Чурук бүрүзүнде—хүн».**
13.50—Медээлер.
14.00—Өннүг телекөргүзүг. Азербайджанның радио болгаш телевидениениң эстрада оркестри ойнап тур.
14.55—«Арын-нүүр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия.
16.20—16.30—Чапсар.
16.30—«Силерниң диләэңербиле». Концерт.
17.00—Өңнүг телекөргүзүг. **«Кижи, Чер, Октаргай».** ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы Совет Эвилелиниң Маадыры В. И. Севастьянов дамчыдылганы чорудар.
17.30—Өңнүг телекөргүзүг. **«Нина Яшвили ойнап тур».** Концерт программазы.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Уругларга. Мультфильм.
18.20—Телемедээлер.
18.35—Телефильм.
18.45—Телемедээлер.
18.55—Чарлалдар, реклама.
19.00—«Адрези: Кызылдың телестудиязы». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.55—Өңнүг телекөргүзүг. Телешииниң баштайгы көргүзүү. **«Домби биле оглу»** 3-кү кезээ.
21.40—«Эртем—бөгүн».
22.20—Өңнүг телекөргүзүг. «Концерт соонда концерт». Франция.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30 — 23.55 — «Тараа». Уран-чечен телефильм.

Редакторнуң оралакчызы **М. Н. СМИРНОВА**

МЕРГЕЖИЛДИНИҢ
БУЛУҢУ

Пассажирлер эки четсин дизе...

Эрзин районнуң төвү — Эрзин суурга Кызыл—Мөрен, Кызыл — Нарын маршруттуг автобустар доктаар станцияны болгаш кассаны ажыткан. Ол чорук ынай-бээр чоруур пассажирлерге-даа, оларны сөөртүп чоруп турар чолаачыларга-даа таарымчалыг болганы эки. Ынчалза-даа ол станцияның кассири С. Чымба бодунуң ажылының аайын тыппазы ол чүве ийикпе, чамдыкта Кызылче баар дээш Нарындан, азы Мөренден олурган пассажирлерге олут арттырбайн баар таварылгалар бар. Тодаргай болган фактыга доктаап көрейн.

1974 чылдың август 30-де Кызыл хоорайже Нарын суурдан 5 кижи автобустап чоруптувус. Эрзинниң автостанциязынга кээривиске кассир эш Сергей Чымба:

— Нарын улузунга билет чок. Дөгерезин дүүнден бээр садыпкан мен.

Автобузувустуң чолаачызы биске болчу берген:

— Четкеш, ээр ужурлуг черивис болганда, Нарын улузун албаска кайын боор! Силер ол улуска олутту арттырар хүлээлгелиг болгай силер — деп кассирниң кырында-ла барды ол.

— Алыр болзуңза, оларга билетти бодуң саткаш, олут чок тургузуп ал — диди. Чолаачы демгизиниң зайы-биле бисти мүн-не ап алган. Ам канчаар олуттар аразынга тура, Кызылче чоруптувус. Балгазынга 2 кижи дүже бээрге, ам 3-вүс ол-ла хевээр тура Кызыл кирдивис.

Районга бир автобус хонукта чаңгыс-ла чоруур болганда, барып доктаар черлерден улус келирин бодап, 10 хире олутту арттырып алган турза эки болгу дег. Улус келбезе билетти садарда шүүдел чок. Ырак-узак бар чоруур пассажирлерге олуттугда безин Кызыл—Эрзин аразының оруунга, шыланчыы берге-ле болгай, **а силерниң тургузу чорудупкан пассажирлериңер эни четкен деп бодаар силер бе, эш Чымба?**

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

«Төрелдерим-дир»...

Чоокта чаа сентябрь эгезинде ыраккы Мөңгүн-Тайга баар дээш Шагаан-Арыгдан үнүптүм. Холумда туткан чаш, уруум база бар. Дедир келирде Чадаанага өске автобуска олурар. Билет садып алыр дээш ээлчегге чысхаалдыр турупкан бис. Ээлчээвис чылбазы-ла кончуг. А кассир Лидия Моңгуш өрээлиниң иштинче киирип алган каш кижизинге-ле бэрзап болурунга өйлешкен. Оон кезек болганда бисче көрнүп келгеш:

— Эртенгиниң автобузунга билет чок—деп-ле бо.

Ам канчаар: «дараазында рейске бижип каап көрүңер?» дээш, даңзывыс сундувус.

Ол даңзывыска идегээш, ызырты манааш турупкан бис. Хөй кижи хайныр автовокзал-дыр, а чаш уруглуг ие кижиге уруг-дарыг эмзирип, кургаглаар өрээл тускайлаваан, уруум холга тудуп алгаш дыка-ла түрээп мен.

Автобус-даа келген. Демги даңзывыс ёзугаар садар-ла ыйнаан кылдыр идегеп турган бис, а херек кырында каш эр кижи 5—6 хире өөрүнүң акшазын чыып алгаш, демги Лидазынче суна кааптар, өрээлинче кире бээр, мындыг. Ол аразында диспетчер уруг база таныш-көрүштеринге ол тывылбаан билеттиң чамдызын чирип алгаш барган дивес силер бе!

«Азы чүгле өрээлге кирген кижи алыр чүве бе?» деп бодааш, ынаар уруум тудуп алгаш кирип чыдырымда, демги-ле диспетчер сарыг баштыг кыс мени каржызы аажок үндүр идипкеш, шоочалап алды.

— Бис шагда манаан улус-тур бис! Чеже турар чүвел?— дээривиске, демги диспетчеривис дүште-даа чок харыылай-дыр: «Төрелдерим-дир, канчаар силер! Билет бээр, бербезин мен билир мен!»

Тала-дугай барымдаалап билет садар чүве болза, өске пассажирлер канчаарыл? Мону черле **«Тыва трансагентствонуң» начальниги Юрий Александрович Мыльниковтуң** удурткан организациядан билип алыксап турар мен ийин, Мерген Мергенович?

Н. СЕРЕН-ООЛ,
«Улуг-Хая» совхозта повар.

Кыска орук, узун чугаа

Эрзин суур биле Ленин аттыг колхозтуң төвү Булуң-Бажы суур аразы ырак эвес дээрзин билир боор Силер, Мергенович. Орук кыска-даа бол ооң шүүттүү аажок.

Шаанда орук-чирик кылдынмаанда Кызылдан Эрзинге арай боорда чедер турган-на харын. Ам ол узун орук магалыг каалама болган! Ынчалза-даа районнуң иштинде аргыжылга оруктарын кылыр, септээри кичээнгейден дашкаар болу бергени кайгамчык.

Ооң чижээнге районнуң төвүнден ырак эвес, кожа чыгы үстүнде адааныс орукту көрүп болур. Аъттыг, тергелиг, машина-тракторлуг-даа ынаар эртери бергедээн. Чоокта чаа бо одуругларның автору бир доруг аъттыг ирейниң тергезин малгаштан ужулушкаш, пат түрээн. Ону арай боорда уштуп каарывыска ук колхозтуң хоочун чолаачызы Чавынчак Арыяның бензовозу малгашка кадалгаш чыдыпкан. Аңаа хүнзээр частывыс, тракторист Анатолий Дажы-Дондук душ боол чедип келбээн, дузалашпаан болза, та чүү болур.

Демги хоочун чолаачыдан сонуургадым:

— Бо орукту черле кылып көрбээн чоор бе?

— Алдан чылдар үезинде кылган болган улус бо. Ооң соонда оозун септеп, хол дээп көрбээн—деп, Ч. Арыяа чугаалай-дыр.

Булуң-Бажы суурнуң дал ортузунда — хооргал, суур бажында — хөлбек. Ол бүгүнү та чүге эде кылып албас, орук чазавас, чүве ийик. Суурда чаагайжыдылга ажылдары уттундурганын **ук колхозтуң баштаар черинден (даргазы Б. Сади), Булуң-Бажы кодээ Советтиң күүскомундан-на (даргазы А. Барым)** айтырып көрүңерем, Мерген Мергенович?

С. ОЙДУП.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Чааннар — мээң өңнүктерим»** (1-ги, 2-ги сериязы) 9.45, 12.30, 15.15, 18.50, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Киночыынды** 9.25, **«Чажыт хоорай»** 10.55, 14.25, **«Универсиада бис»** 16.05 (хроника залынга), **«Ажыдыышкын»** 12.35, 17.05, 18.55, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Мультфильмнер** 10.00, **«Макеннаның алдыны»** 15.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кроштуң ужуралдары»** 15.00, **«Кызыл калина»** 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Доннуң тоожузу»** 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ · Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжа амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64; чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 231.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1)

ТС—00749.